

Zakar Péter

ADALÉKOK A FELFÖLDI MÉRTÉKLETESÉGI EGYESÜLETEK TÖRTÉNETÉHEZ

Ján Andráscsik szlovák katolikus pap élete

1. Bevezetés

Magyarország története bővelkedik olyan szereplőkben, akiket eltérően ítél meg a magyar és a szlovák történetírás. Közéjük tartozik az egykori bártfai plébános, Ján Andráscsik is, akit Magyarországon szinte teljesen elfelejtettek, míg Szlovákiában (illetve Csehszlovákiában) rezsimektől függetlenül jelentős terjedelmű irodalom látott napvilágot róla.¹ Emil Korba 1964-ben (majd 1993-as második kiadásában is) megjelent Andráscsik-életrajzában nemcsak becsületes papnak, hanem műve, a *Šenk palenčeni* [Pálinkás söntés] alapján tehetséges írónak, a kelet-szlovák nép öntudatra ébredéséért fellépő hazafinak minősítette, mintegy a szocialista népművelés előfutárának jelenítve meg az egykori kassai egyházmegújítás papját.²

Imrich Sedlák is több munkájában foglalkozott Andráscsik életével. 1965-ben megjelent életrajzában először közölte Andráscsik doktori diplomájának szövegét, amit az akkor Budapesten élő késői rokontól, Andrásfalvy Károlytól kapott meg betekintésre.³ Ő is a népművelő vonalon haladt: még 1997-ben is azt emelte ki, hogy Andráscsik „Kelet-Szlovákia” leghíresebb népművelője volt, aki az abszolutizmus elnyomó hatalma, a feltörekvő magyar burzsoázia túlereje és a jobbágyság feudális terheinek növekedése idején kapcsolódott be az egyszerű nép gazdasági, szociális és kulturális-nemzeti felemelésébe. Sedlák következetesen vallotta, hogy a kassai szeminárium az 1830-as években

---

¹ Szeretnénk köszönetet mondani a tanulmány elkészítése során nyújtott szakmai segítségéért Käfer Istvánnak, technikai és egyéb segítségéért Pásztor Zoltán kassai érseki helynöknek; Robert Eliášnak, aki az érseki levéltárban volt segítségünkre; továbbá Gabriel Drobníknak, aki Zsebráczky Géza gépiratának átadásán túl, megmutatta az Andráscsiknak emelt emlékhelyet a bártfai temetőben. Döbör András a Társalkodó néhány alkoholizmussal kapcsolatos cikkére hívta fel figyelmünket. Köszönettel tartozunk a Balassi Intézet Campus Hungary programjának, amely kutatásainkat támogatta. A dualizmus időszakából származó, és politikai felhangokkal rendelkező „Felvidék” helyett a „Felföld” vagy a „Felső-Magyarország” kifejezéseket használjuk, kivéve, ha szlovák kollégákat idézünk. *Käfer István*: Magyar szlovákságismeret. Bp. 2012. 9–14.

² *Emil Korba*: ThDr. Ján Andraščík. 6. VIII. 1799 – 24. XII. 1853. Dr. theol. Ján Andráscsik. 1799. VIII. 6. – 1853. XII. 24. Bardejov 1993². 9.

³ *Imrich Sedlák*: Ján Andraščík. Košice 1965. 8.

a magyar sovinizmus fellekvára volt, és hogy Andráscsiknak egyházi elöljáróival kapcsolatos összetűzései miatt kellett távoznia Bártfára.⁴

Gabriel Drobnik is több írást szentelt Andráscsiknak. Mivel nemcsak a Kassai Érsekség Levéltárának anyagait, hanem a bártfai gyűjtemények, valamint a Matica slovenská gyűjteményét is felhasználta, több korábbi tévedést is korrigálni tudott. Már 1994-ben tisztázta Andráscsik Bártfára kerülésének körülményeit és az ellene Tarnowban folytatott hadbírósi eljárás részleteit is.⁵ 2003-ban megjelent életrajza mindmáig Andráscsik életének legszínvonalasabb feldolgozása.⁶ Ma már helytörténeti munkákban is olvashatunk róla: például egy Kassa történetét feldolgozó, 2014-ben megjelent kötetben.⁷

A szlovák katolikus lexikonban és a kassai egyházmegye nemrég megjelent történeti szemlézetében Cyril Hišem foglalta össze Andráscsik életét. Tanulmányai mellett említést tett nevelői munkásságáról és tanári tevékenységéről. Részletesen elemezte a *Šenk palenčeni* jelentőségét és megemlítette, hogy Andráscsikot, mint a városi képviselőtestület tagját a magyar forradalom iránti rokonszenvvel gyanúsították. Bemutatta kapcsolatrendszerét is, azt sem hallgatva el, hogy Húnyor Mihály homonnai plébános támogatását is megnyerte a mértékletességi egyletek számára.⁸

Andráscsik szlovákiai megítélése nem volt mindig ilyen pozitív. Bartolomej Krpelec Bártfáról szóló, 1935-ben megjelent könyve meg sem említi, pedig egyik fejezete éppen azokról szól, akik Bártfán, illetve Zborón kiemelkedő tevékenységet fejtettek ki a szlovák nép felemelkedése érdekében.⁹ Boris Bálent 1944-ben megjelent munkájában (*Prvý pokus o spisovnú slovenčinu* [Az irodalmi szlovák nyelv első kísérlete]) egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy a *Šenk palenčeni* 1880-as és 1890-es években Budapesten megjelent kiadásai a magyarosítást szolgálták.¹⁰ Ezt az állítást a modern szlovák szakirodalom határozottan visszautasította ugyan, de a „magyar veszély” elhárítása érdekében alig foglalkoztak Andráscsik nevelői tevékenységével, ami magyar közegben

⁴ *Imrich Sedlák*: V letokruhoch národa. Kultúrno-národný, literárny a integračný pohyb bernolákovcov a štúrovcov na východnom Slovensku. [Nemzeti sorsfordulók. A Bernolák- és a Štúr-mozgalom tagjainak kulturális-nemzeti-irodalmi és integrációs tevékenysége Kelet-Szlovákiában.] Martin 1997. 178.

⁵ *Gabriel Drobnik*: Takého farára sme mali! (K 140. výročiu smrti Jána Andraščíka). [Ilyen plébánosunk volt! (Ján Andráscsik halálának 140. évfordulójára)]. Verbum 5/1. (1994) 37–42.

⁶ *Gabriel Drobnik*: ThDr. Ján Andraščík kňaz, učiteľ a buditeľ ľudu. [Ján Andráscsik a pap, a tanár és a nép ébresztője]. Kapušany 2003. 9–48.

⁷ *Štefan Eliáš – Milena Ostrolucká*: Dejiny Košíc v dátach. 3. diel / B. Novovek 1711 – 1849. [Kassa története adatokban. 3. kötet / B. Újkor 1711 – 1849.] Košice 2014. 379.

⁸ Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska [Szlovákia katolikus papi személyiségeinek lexikona]. Főszerk. Július Pašteka. Bratislava 2000. 16–17. (A szócikk Cyril Hišem munkája.) A két könyv között a szerző pontosította adatait, többek között helyesen módosította azt a megállapítást, hogy Andráscsik nem 1822-től, hanem 1821-től kezdve volt nevelő. Szintén először használja Andráscsik vezetéknevét úgy, ahogy az érintett is használta. *Cyriel Hišem*: Košické presbytérium (1804 – 2006) [A Kassai egyházmegye papjai (1804 – 2006.)] (Dejiny košického arcibiskupstva VI. [A kassai érsekség története VI.]) Prešov 2006. 17–18.

⁹ *Bartolomej Krpelec*: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. [Bártfa és környéke régen és ma.]. Bardejov 1935. 91–106.

¹⁰ *Korba, E*: ThDr. Ján Andraščík i.m. 20.

zajlott, az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban játszott szerepét pedig úgy interpretálják, hogy tarnowi internálására inkább morális alapelvei miatt került sor (összeveszett a nőket hajkurászó hurbanistákkal), semmint rokonszenve miatt a forradalommal.¹¹

A magyar nyelvű szakirodalomban a 20. század első felében még fel-felbukkant Andráscsik neve, hogy aztán napjainkra a feledés homályába vesszen. A kassai egyházmegye 1904-ben megjelent jubileumi névtárában az olvasható, hogy Andráscsik „kiváló ember és nagy népbarát volt”.¹² Szokolszky Bertalan viszont ugyanazon évben megjelent munkájában sem a mértékletességi egyesületek szervezése, sem a cs. kir. hadbíróóságok elé idézett papok kapcsán nem tett róla említést.¹³ Szinnyei József lexikonjából hiányzik életrajza,¹⁴ Gulyás Pál csak egy rövid szócikkben összegezte életét¹⁵, a Magyar Katolikus Lexikonban pedig nem szerepel a neve.¹⁶

Lehetséges-e, hogy a magyar-szlovák együttélésük dacára, egy történeti személyiség ennyire eltérő jelentőségű legyen? Hogyan fordulhat elő, hogy a Magyar Katolikus Lexikon nem is említi egy magyarországi pap nevét, míg a szlovák részletes méltatást közöl róla? Részt vett-e Andráscsik a forradalomban és szabadságharcban vagy csak katolikus erkölcsi meggyőződésének vált áldozatává?

2. Gyermekkor és tanuló évek

Ján Andráscsik saját bevallása szerint 1799. augusztus 6-án született a Sáros megyei Lipócon.¹⁷ A mai Lipovce római katolikus plébánia megkereszteltek anyakönyvébe 1799. augusztus 11-én jegyezték be „Georgius Rusznak et Maria Rusznak dictus Andráscsik” János nevű gyermekét. A szülőknek összesen 11 gyermekük született, akik közül legalább öten gyermekkorukban meghaltak. Az édesapának szatócsboltja volt Lipócon, így a gyermekek viszonylagos jólétben nevelkedhettek.¹⁸

Felső-Magyarország keleti megyéi szlovák lakosságának identitása, nemzeti hovatartozása jó másfél évszázada nagy viták forrása. A domborzati viszo-

¹¹ *Peter Sedlák*: Hnutie spolkov striezlivosti na Slovensku v rokoch 1844–1874 [A mértékletességi egyletek mozgalma Szlovákiában 1844–1877 között.]. Prešov 1998. 107. Érdekes, hogy Peter Sedlák Drobníak egy korábbi munkájára hivatkozik, Drobníak pedig 2003-ban Peter Sedlákra. L. *Drobníak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 34.

¹² A kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve. 1904. I. Abaúj- és Sáros megye. Kassa [1904.] 251.

¹³ *Szokolszky Bertalan*: A százéves kassai püspökség 1804–1904. Kassa 1904. 72–73, 78.

¹⁴ *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. I. Bp. 1891. 162.

¹⁵ Magyar írók élete és munkái. I. Szerk. Gulyás Pál. Bp. 1939. 545.

¹⁶ Magyar Katolikus Lexikon I. A–Bor. Főszerk. Diós István. Bp. 1993. 252.

¹⁷ Arcibiskupský archív v Košiciach (AACass – Archivum Archidioecesis Cassoviensis) Kosišické biskupstvo (KB) Spisy do r. 1882. Personalien, Data biographica 1832. Tabella exhibens individualem Informationem Joannes Andráscsik. Cassoviae, 1832. június 30; *Hišem, C.*: Košické presbytérium i. m. 17.

¹⁸ Lipovce Matrika krštených 1750–1799, d. sz. A mormonok jóvoltából az interneten keresztül is megtekinthető a bejegyzés: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-266-11582-77061-4?cc=1554443> (Letöltés 2014. július 15.) A mormonok félreolvasták a vezetéknevet, így adatbázisukban „Joannes Ruszak” helyett „Joannes Kuszak” olvasható.

nyok elszigetelték ezt a területet a szlovák nemzeti mozgalom központjától. Az újságíró és politikus Milan Hodža a későbbiekben úgy látta, hogy a szlovákoknak is van „elnyomott öccsük”, Macedóniájuk, „ahol szlovák testvérünk mindenféle védelem, tanács, hűséges intelligencia nélkül él, a szolgabírók és az ostoba szavak kénye-kedvének kitéve”.¹⁹ A magasabb állású szlovák családok a 19. században beépülhettek abba az úri világba, amely a közéletet meghatározta. Az úri közönség sajátos keveréknyelvet használt, amire a későbbiekben Andráscsiknál is találunk majd példát. Az északkeleti vármegyék nyelve és identitása erősen eltért a nyugatiaktól. Az itteni lakosság „Slovjak”-nak nevezte magát, a katolikusok is általánosan használták a biblikus cseh nyelvet, és határozottan elleneztek Štúr nyelvi reformját. A Felföld keleti megyéinek szlovák értelmiségije közölték Ján Kollárral, ha nem maradhat az ószlovák irodalmi nyelv, akkor inkább sárosi nyelvjárásban adják ki könyveiket. 1844-ben Andráscsik is sárosi nyelvjárásban írta meg híres művét, a *Šenk palenčeni*-t.²⁰

Emil Korba munkájában teljesen kihagyta Andráscsik tanuló éveit, csak annyit említett, hogy 1822-ig folytatta tanulmányait.²¹ Imrich Sedlák pesti szemináriumi tanulmányairól is közölt adatokat és doktori oklevelének szövegét is.²² Drobniak Andráscsik 1832-ben írt önéletrajzi táblázata alapján feltárta a tanuló éveket és pályakezdetét. Tehetséges gyermek lévén, szülei taníttatták: elemi iskoláit Lipócon, a gimnázium alsóbb osztályait Kiszébenben, a filozófiai osztályokat pedig az 1815/16-os és az 1816/17-es tanévben Kassán végezte.²³ A 2. évfolyamon készült jellemzése szerint (ahol tévesen augusztus 11-e szerepel születési dátumaként) elég erős testalkatú, szlovák nyelven (slavicae) és latinul is beszél, továbbá közepesen németül is tud, eminens osztályzatokat kapott, valamint jó erkölcsű. Szónoklatait alapvetően jónak tartották, de több érzelmet és energiát szerettek volna hallani megformálásukban. Ugyanakkor iskolaszolgaként is alkalmazták.²⁴

Tekintettel tehetségére, Szabó András püspök a pesti generális szemináriumba küldte. A teológiai karon négy évig tanult, az 1817/18-as tanévtől az 1820/21-es tanévig. A legjobb hallgatók közé tartozott, amit az is bizonyít, hogy az Újszövetségi Tanszéken harmad- és negyedéves korában gyakoronok lett és francia nyelvet tanított. A szemináriumban prefektus-helyettes volt, rendszeresen olvasta az egészségüggyel foglalkozó irodalmat, és maga is aktív betegápoló volt. Negyedik évfolyam elvégzése után, 1821. szeptember 5-én a te-

¹⁹ *Ábrahám Barna*: A szlovákság történelmi törésvonalai: konfesszionizmus és regionalizmus. In: *Hungaro-szlovakológia*. Szerk. Illés Pál Attila. Bp. 2007. 186–187.

²⁰ *Ábrahám B.*: A szlovákság történelmi törésvonalai i. m. 187–188.

²¹ *Korba, E.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 10.

²² *Sedlák, I.*: Ján Andraščík i. m. 8. Sedlák Andrásfalvy Károlytól kapta meg az oklevelet betekintésre, akinek a hagyatéka időközben bekerült a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárának (OL) anyagába. Az oklevél ma elolvasható: MNL OL R 336 Andrásfalvy Károly gyűjtemény. 3. tétel jegyzékellen iratok. No. 2.

²³ *Drobniak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 12–13.

²⁴ AACass KB Seminařialia. Informatio de Alumnis Seminarii Cassoviensis Pro Primo Semestri Scholatici 1816/17.

ológiai tudományok doktorává avatták,²⁵ majd Cseh István kassai püspök 1822. november 23-án áldozópappá szentelte.²⁶

3. A nevelő

Ján Andráscsik 1821-től négy éven át Almásy (Almássy) Kristóf gróf gyermekeinek nevelőjeként dolgozott a Heves megyei Zsadányban. Almásy Móricot retorikára, költészetre és filozófiára, két öccsét alapismeretekre (olvasásra, írásra, számolásra) és németre tanította. Zsadány a nagyfügedi plébánia fiókegyháza volt, ahol — önéletrajza szerint — vasárnapokon és ünnepnapokon magyarul („lingua patria”) prédikált és a hívek lelki gondozása is feladata volt.²⁷

1825. július 30-án kelt levelében Almásy István jelezte, hogy testvére, Kristóf gyermekei befejezték tanulmányaikat, és kérte Cseh István kassai püspököt, hogy két fia mellett Gyöngyösön ismételten nevelőként alkalmazhassa Andráscsikot. A püspök válaszában megadta az engedélyt, így az 1825/26-os iskolaév elején a régi-új tanárral sor kerülhetett a szerződés kötésre.²⁸

A szerződés szerint Almásy István megállapodott Ján Andráscsikkal, hogy fiait hét éven át, az 1825/26-os iskolaévtől az 1831/32-es tanévig iskolai tárgyakra (szintaxis, retorika, költészet, filozófiai tárgyak, német irodalom) és francia nyelvre tanítja. Egyúttal 5000 ft-ot biztosított az oktatás céljára, amelynek kamataiból a tanár évente 6 pengőforintot, a teljes összeget csak az 1831/32-es iskolaév végén kaphatta meg. Ha az oktatás előre nem látható okokból vagy a fiai hibájából megszakadna, a tőke a tanítót illetné. Ha a pap testi bajok vagy haláleset miatt nem tudta volna folytatni munkáját, az oktatót csak az évente rá eső kamatok illették volna meg. Ha tanár nem teljesítette volna kötelességét, a szerződés érvényét veszítette volna. 1825. aug. 16-án kezdte meg nevelői tevékenységét, amelyet hét éven át tartozott folytatni.²⁹

Andráscsik 1830. július 24-én értesítette püspökét, hogy a gyermekek a kitűzött idő előtt, 1830. július 13-án eredményesen befejezték tanulmányaikat. Almásy István felmentette a tanítás kötelezettsége alól, úgy, hogy a szerződésben előírt teljes összeget megkapta. Ennek megfelelően egyházmegyei szolgálatra jelentkezett.³⁰ Közben 1830. május 4-én kinevezték a Sáros megyei táblabíróság ülnökének, majd október 14-én a kassai líceum dogmatika tanárává.³¹

Korba szerint, amikor Andráscsik Kassán tanított, nem ért el magas egyházi beosztást, mert mint „haladó gondolkodású”, szlovák hazafinak, erre nem

²⁵ *Joannes Andráscsik*: Assertiones ex universa theologia, quas ... in Regia Scientiarum Universitate Pestiensis pro consequenda e theologia doctoratus laurea publice propugnandas suscepit. Pest 1821. 1–21.

²⁶ *Sedlák, I.*: Ján Andraščík i. m. 7–8.

²⁷ AACass KB Personalien, Data biographica. Tabella exhibens individualem Informationem Joannes Andráscsik. Cassoviae, 1832. június 30. Fenti forrást kisebb kihagyással, szlovák nyelven idézte *Drobníak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 13–14.

²⁸ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1825:934.

²⁹ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1826:1439.

³⁰ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1830:1068.

³¹ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1830:1243.

volt lehetősége.³² Sedlák 1997-ben megjelent munkájában azt írta, hogy Andráscsik 1827-től kezdve tanított a kassai szemináriumban. Véleménye szerint a szeminárium akkor a magyar sovinizmus melegágya volt, ami nyílt ellenállást váltott ki Andráscsikból a magyarosító törekvésekkel szemben. Akkortól datálódik Andráscsik rendszeres és állandó vitája az egyházi hatóságokkal, majd ennek következtében 1832-ben áthelyezték Bártfára.³³ Ezzel szemben levéltári források bizonyítják, hogy Andráscsik 1830-tól tanított Kassán, Bártfára nem áthelyezték, hanem megválasztották, vitái pedig nem egyházi elöljáróival, hanem Bártfa város bírójával és tanácsával voltak. Andráscsik tehát 1830-tól kezdve két évig tanított hittant Kassán, majd váratlanul Bártfára került plébánosnak.³⁴

1832. március 2-án meghalt Drang Mihály bártfai plébános.³⁵ Andráscsik március 22-én nyújtotta be javadalom érdekében és kérte, javasolják a számos pályázó közé, akik szintén szeretnék elnyerni azt.³⁶ 1832. április 14-én Bártfa város magisztrátusának küldött levelében felsorolta jelentkezésének motívumait. „A lelkek javára való hajlandóságát” és lelkiismeretének hangját emelte ki, „ami hajt engem az emberek boldogságának a szolgálatára, hogy Üdvözítőnk művét terjesszem... Nem akarok a sz[abad]. kir[ályi]. városban érdemeket vagy tisztséget kapni, és végképp nem szeretném, hogy valamilyen magas személyiség támogasson. Szégyennek tartanám, azt feltételezni, hogy valamikor azt mondhatnák rólam, hogy nem a becses magisztrátus és a választott képviselők gondolatára, hanem idegen hatásra neveztek ki lelkipásztornak.”³⁷

A bártfai javadalom az egész egyházmegye egyik legtekintélyesebbje volt, s mivel patrónusi jogait a város gyakorolta, ezért prezentációs joggal is rendelkezett. Andráscsik az utolsó pillanatban került be a három jelölt közé, mivel az egyik (Kazsik János) visszalépett. A városi tanács így 1832. május 4-én Andrejcsik János, a kassai szeminárium prefektusa, Zátorszky Mátyás osztkői esperes-plébános és Ján Andráscsik között választhatott. Andrejcsik nem kapott egy szavazatot sem, Zátorszky 7-et, míg Andráscsik 33-at. Ezzel a választással Bártfa városa Ján Andráscsikot ajánlotta a javadalomra,³⁸ akit az egyházmegye kormányzatát 1832. május 24-én átvevő Palugyay Imre püspök 1832. augusztus 16-án nevezett ki plébánosnak.³⁹

AA Cass KB Personalien, Data biographica. *Tabella exhibens individualem Informationem Joannes Andráscsik*. Cassoviae, 1832. június 30. d.sz.

Imrich Sedlák tévesen 1827-re datálta kinevezését. *Sedlák, I.*: Ján Andraščík i. m. 10.

³² *Korba, E.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 11.

³³ *Sedlák, I.*: V letokruhoch národa i. m. 178.

³⁴ A kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve 1904. I. kötet. Abaúj- és Sárosmegye. Kassa 1904. 34; *Drobníak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 15–17.

³⁵ *Hišem, C.*: Košické presbytérium i. m. 57.

³⁶ AACass KB Personalien Ján Andráscsik 1832:571.

³⁷ *Drobníak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 39–40.

³⁸ Andráscsik megválasztásának körülményei Drobníak munkája tisztázta, ugyanő jogosan kérőjelezte meg Andráscsik állítólagos vitáit egyházi elöljáróival. *Drobníak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 15–17. Bártfa városa 1832. május 4-én tudósította a püspökséget a választás eredményéről. AACass KB Acta Parochiae Bartfensis 1832:783.

³⁹ Palugyay kinevezést tudató levele (Kassa, 1832. aug. 16.): AACass KB Acta Parochiae Bartfensis 1832:1143.

Andráscsik szellemi fejlődésének fontos dokumentuma az az 1832-ben született jellemzés, amelyet az egyházmegye valamennyi lelkészének be kellett nyújtania. Eszerint jól beszélt németül, franciául és szlovák (slavica) nyelven, kevésbé beszélt és értett, de ki tudta magát fejezni olasz és angol nyelven. Az antik görög szerzőket olvasta, az arab, héber, szír és kaldeus nyelvet annyira ismerte, hogy a Szentírás magyarázatához használhatta. Ezt a jellemzést saját magáról kifogástalan latinsággal írta 1832-ben.⁴⁰ Andráscsik nyilván ismert több szlovák, illetve szláv dialektust is, ami Emil Korbát arra ösztönözte, hogy Andráscsik „szláv profiljáról” írjon. Szerinte Andráscsik tulajdonában volt egy orosz irodalmi gyűjtemény, amelybe sok sajátkezű bejegyzést tett németül és kelet-szlovák nyelvjárásban.⁴¹

4. A plébános

A jegyzőkönyv szerint már augusztus 4-én átvette a bártfai plébániát, de beiktatására csak szeptember elején került sor, mert előzőleg eleget kellett tennie iskolai kötelezettségeinek. Bártfára érkezése előtt sürgette Sikorszky József káplán áthelyezését más plébániára, mert nem tudott németül. Andráscsik szerint a bártfai plébánia káplánjának tudnia kell németül, részben a hívek, részben az itt állomásozó katonaság miatt, akiket hitoktatásban kell részesíteni. Az egyházi főhatóság hamarosan helyt adott kérésének.⁴²

Fényes Elek a 19. század közepén így írta le a várost: „Bártfa, (Bartfeld), (Bardiov), igen régi szabad királyi város, Sáros vármegyében, a Tapoly mellett, Eperjeshez 5, Kassához 9, Pesthez 41 m[ér]f[öl]dnyi távolságra. A belső város kőfallal van bekerítve, de a sáncok kerteknek osztattak ki; az utcák jól kövezettek s tiszták; a piacon lévő házak mind emeletesek. Nevezetesebb épületje a kath. sz. Egyedről neveztetett szentegyház és a városi tanácsház. Mind a kettő felette régi, s már IV. Béla előtt fennállottak. A tanácsházi levéltár nagyon gazdag régi irományokban, s diplomákban. Van itt jól elrendelt kath. capitalis iskola, franciskánus kolostor, postahivatal, sóház, két patika, a külső városban evang. anyaszentegyház, s egy nevelő-intézet a 9-ik számú galíciai ezred katonagyermekéi számára. A városi kórház egész faluval (Lukovicza), s több polgári földekkel bir. – Népeisége 4941 lélek, s ezek közt 3762 római, 83 görög kath., 913 evang., 2 ref., 181 zsidó. Nyelvökre többnyire tótok, kevés némettel keverve. Hajdan jutalmas borkereskedést űztek, de jelenleg a gyolcs-kereskedés virágzóbb; s ez itteni roppant fejező intézetből évenként legalább kikerül 300,000 rőf. A bártfai cserépedények kapósak szoktak lenni. – A városnak magának van 9 faluja, híres fördője, több liszt-, fűrész- és egy papiros-malma, pálinkaháza, gyönyörű fenyves és bikkes erdeje, s nem éppen terméketlen szántó-

⁴⁰ AACass KB Personalien, Data biographica. Tabella exhibens individualem Informationem Joannes Andráscsik. Cassoviae, 1832. jún. 30.; vö. *Drobnik, G.*: ThDr. Ján Andraččík i. m. 14–15.

⁴¹ Korba forrásai között egy szóbeszéd is szerepel: állítólag, amikor Andráscsik sírja mellé akar-tak valakit temetni, egy hozzátartozó így szólt: „Mi közünk hozzá, az csak egy pánszláv volt.” A jele-netet hibás magyarsággal („Mi közöttünk hozzánk az csak egy Pánszláv volt.”) közli *Korba, E.*: ThDr. Ján Andraččík i. m. 12.

⁴² AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1832:1204.

földe... A bártfai híres fürdő félóránnyira fekszik a várostól, északra, egy a Vörös-hegy ágaitól összeszorított völgyben.”⁴³

Andráscsik Bártfára érkezése után azonnal kirobbant a háború a várossal a plébánia épületének felújítása kapcsán. Az új plébános már 1832. június 19-én jelentette a püspökségnek, hogy a plébánia épülete és tetőszerkezete alkalmatlan az ott tartózkodásra és teljesen romos állapotban van.⁴⁴ A városi tanács erre ígéretet tett, hogy lehetőség szerint a következő évben elkezdik a javítási munkálatokat.⁴⁵ Ezt az újonnan kinevezett plébános szeptember 13-án sürgette a magisztrátusnál. Tíz nappal később püspökénél is sürgette a rozoga plébánia épületének kijavítását, azzal érvelve, hogy már az 1817-ben elhunyt Korbics Tamás plébános is ezt tette. A város azonban szerette volna elcserélni a plébánia épületét és minden baj forrásának azt látta, hogy Andráscsik erre nem volt hajlandó. Pedig a csereépület — a város érvelése szerint — alkalmas lett volna lakásnak a plébános és a káplán számára: 12 szobából, 7 pincéből és két konyhából állt.⁴⁶

Drobnik 2003-ban megjelent könyvében Zsebráczy Géza munkájára támaszkodva tökéletesen összefoglalta a küzdelem hátterét. Eszerint Andráscsik plébános követelte a plébánia épületének kijavítását, Szepesházy Gáspár bíró pedig machiavellista módon arra törekedett, hogy azt kicserélje az ú. n. Hlavacsuvka-házzal. A konfliktusba bevonta a városi tanácsot is, amelynek despotikusan parancsolt. Ez 1832-től 1838-ig tartott, amikor Petróczy Ferenc polgármester intézkedésére hozzáálltak a plébánia romos épületének lebontásához és átalakításához, és 1842-ben a bíró akadékoskodása ellenére befejezték azt. 1833-tól 1842-ig Andráscsik bérelt házban lakott káplánjaival együtt. A küzdelem sok pénzét felemésztette. Fizetnie kellett a polgárjog megszerzéséért és azért, hogy a különböző hivatalokban ellensúlyozza a bíró befolyását.⁴⁷

Szepesházy nem fogott ki az ötletekből, hogy Andrácsikot eltávolítsa Bártfáról. 1834. december 6-án kelt feljelentésében azt írta Palugyay Imre kassai püspöknek, hogy a bártfai plébános csak jövedelmére van tekintettel és nem él harmóniában a várossal. Ezért a bíró és a tanács kérte, helyezték át egy másik plébániára, és nevezzen ki olyan valakit Bártfára, aki valóban jól tesz a kereszténységnek és nem csupán kongruájával törődik.⁴⁸ Fél évvel később Andrácsikot a kegyúri jogok megsértésével vádolták.⁴⁹

1836. december 13-án Adam Grünwald két melléklettel ellátott levélben tett panaszt Andráscsik ellen, amit a bíró és a tanács nagy örömmel terjesztett

⁴³ *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. I. Pest 1851. 96–97.

⁴⁴ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1832:931.

⁴⁵ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1832:975.

⁴⁶ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1832:1308.

⁴⁷ *Drobnik, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 19–20. *Zsebráczy Géza*: Historia Domus Bartfensis (gépírat). Archiv Rímskokatolíckeho farského úradu (ARFKU) Bardejov. 24II–IV. Ez a gépírat egy kompiláció, amelybe Zsebráczy több korabeli forrást (így a historia domus-t is) beépített, de bőven idéz később nyomtatásban megjelent munkákat is pl. Márki Sándornak a szabadságharcról szóló művét.

⁴⁸ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1835:248.

⁴⁹ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1835:1487.

a püspök elé. A vád szerint 1836. december 2-án, Hunyady Pál házában Andráscsik a katolikus polgárokat általában ostobának és fakónak nevezte, és ezzel súlyosan megbántotta őket. Zvolenszky Imre, Ludrovszky Tamás, Smilnyak György és Muczek József kérte, hogy mivel a plébános sok lelket elcsüggesztett, vegyes bizottság vizsgálja ki az ügyét.⁵⁰ Andráscsik 1837. január 21-én kelt válasza szerint vádlói demoralizálják a lakosságot és vallástalanságot terjesztenek, ráadásul támadják az általános erkölcsöket és félrevezetik az ártatlan polgárokat. Beadványához több szlovák és magyar lakos tanúvallomását is csatolta,⁵¹ így a püspökség erre hivatkozva 1837. február 15-én a visszautasította a vádakát és közölte a városi tanáccsal, hogy nem neveznek ki vegyes bizottságot az ügy vizsgálatára.⁵²

1838. április 3-án Szepesházy Gáspár bíró Zátorszky Mátyás esperesnél jelentette fel Andráscsikot, mivel a pap az 1838. március 27-i szentmise során elhagyta a felajánlást, és a hívek megdöbbenésére és csodálkozására a mise hátralévő részében pótolta. Zátorszky, aki sikertelenül folyamodott a bártfai javadalomért, nem kedvelte Andráscsikot. Jelentette az esetet a püspökségnek, amely vizsgálatot tartott az ügyben. E feljelentéseknek és a későbbieknek közös vonásuk volt, hogy a vizsgálatot követően Andráscsikot többnyire ártatlannak nyilvánították.⁵³

Az 1830-as évek második felében Bárfa városképe alapvetően megváltozott. 1836-ban földrengés tett kárt a házakban. A főtemplom boltozata is össze-repedezett.⁵⁴ 1837-ben lebontották a plébániatemplomot körülvevő falat és rendezték a főteret is. Mivel Palugyay Imre nyitrai püspök lett, a kassai püspöki széket 1839. október 1-jén Ocskay Antal foglalta el. 1840. január 1-jétől Bártfán az egyházi anyakönyveket magyar nyelven vezették, noha Ocskay ezt csak 1843-ban rendelte el.⁵⁵

1837. november 26-án, 80. életévében, elhunyt Andráscsik édesanyja. 1840 és 1842 között Szepesházy Gáspár nem töltötte be a bírói tisztséget. Amikor 1842-ben ismét megválasztották, újra támadást indított a plébános ellen és megpróbálta elérni Andráscsik áthelyezését Kisszebenbe. Szepesházy azonban 1845. január 1-jén meghalt és 1846. május 17-én Zátorszky is követte. Ez azonban nem jelentette azt, hogy megszűntek volna az ellenérzések a plébánossal szemben, hiszen a következő években is több feljelentés érkezett ellene.⁵⁶

⁵⁰ AACass KB Parochialia Joannes Andráscsik 1837:208.

⁵¹ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1837:208. Hunyady Pál, Bártfa város ítélmestere 1837. Boldog Asszony hava [január] 11-én, a következőket nyilatkozta: „Én mind Katolikus egyszersmind Házi Gazda elősmérem, hogy azon ödőben ugyanazon alkalommal tobi [!] Vendégeim közt Tisztelendő Andráscsik János Úr a mi Katolika Vallásunk Plébánosa valamind edig [!], mindék ahol csak ilyen környülálás előadván magát. Felebtisztelt [!] Plébános Úr az Nemes Polgárságal vólt a öszvegyött: a legbötsületeseben mind egy Igazy Katolika Vallású Lelkészt illeti magát viselvén és minden Hivatalát igazán végzend saját kezem írásomal erősíttem és Bizonyítottom. Hunyady Pál” AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1837:208 melléklete.

⁵² AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1837:268.

⁵³ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1838:935.

⁵⁴ *Szokolszky Bertalan*: A bártfai sz. Egyed-templom története és leírása. Eperjes 1898. 15.

⁵⁵ ARFKU Bardejov. *Zsebráczky G.*: Historia Domus i. m. 24/I-25; *Szokolszky B.*: A százéves kassai püspökség i. m. 68.

⁵⁶ *Drobnik, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 20–21.

1839-ben Richter Alajos, az illetékes oktatási kerület vezetője azért tiltakozott Ocskay püspöknél, mert Bártfa városa, illetve a bártfai iskola vezetése szerint Andráscsik gyakran türelmet tanúsított abban az esetben, amikor katolikus gyermekeket nem katolikus iskolába íratnak be. Ez a toleráns magatartás ellentétben állt az 1791. szeptember 12-én kiadott királyi rendelettel, amely megtiltotta, hogy a katolikus gyerekeket nem katolikus iskolába járassák szüleik. Ezért a panaszosok kérték, hogy a püspök tegye meg a szükséges intézkedéseket az ügyben.⁵⁷ 1841-ben pedig Havrillay János bártfai segédlelkész panaszkodott Ocskay Antalnak, hogy Andráscsik nem fizette ki a teljes járandóságát. Azzal érvelt, hogy az 225 és nem 175 forint, amint Andráscsik állítja. A segédlelkészt természetesen ki kellett fizetni.⁵⁸

A plébános feladatai közé tartozott a felügyelet hívei erkölcsi viseletére. Andráscsik ezzel kapcsolatban külön iktatókönyvet vezetett. A nyolc év alatt összegyűlt 800 eset jól érzékeltetik azokat a nehézségeket, amelyekkel egy városi plébánosnak szembe kellett néznie, ugyanakkor tájékoztat a rendelkezésre álló eszközökről is.⁵⁹

[1839. november 21.] „Fajnár János felesége ellen tett panaszt, de találtott, hogy ő maga nagy korhely és semmirekellő.

Ego contra Capitaneum urbis, ille contra me. [Én a városi kapitány ellen, ő ellenem.]

Figa Zsuzsanna panaszt teszen Biloveszky Dorottya ellen, hogy azt mondta ellene, hogy p... haját levágta, hogy szeretőjének adja. Decisio [végzés]: B. Dor. kapand 3 korbácsot és egy fertályig imádkozand...

[1840] Kovalcsik Zsuzsanna nem él a férjével, de Kucsinszky Jánossal... decisio: egy óráig a templom közepén térdelni fog.

[1840. október 13.] Kulinszky Antal – Kosviczky Anna feleségétől gyűlölség és kegyetlenség okáért ágytól-asztaltól elválasztatik.

Gazsik és Smilynyak mind a ketten isznak és verekednek. Férj két pengő forintot fizet, asszony szt. [szent] Flórián előtt egy óráig térdepel.

1842. január 7. Mruzevics Jakab panaszt tesz 19 éves legén[y] fia ellen, hogy káromkodott – tvojeho svateho, tvojeho Pana Boha, sv. Petra atd. [a szentiségedet, az istenedet, szent Péterét stb]. Mindennap félórakor nyolcra templomba jön és a templom közepén sekrestye előtt fél óráig térdelni fog, mától kezdve egész hamvazó szerdáig.

Krutko Anna panaszt tesz fiai András és János ellen, hogy verik... mindkettő 24 órára börtönbe.⁶⁰

[1843. december 1.] Matujev Anna panaszt tesz György ura ellen, hogy elkergette magától... elmarasztaltatott 12 korbácsütésre, ha férje kifogásai igaznak bizonyulnak e korbácsütéseket Anna az ura által kapandja.

⁵⁷ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1839:1071.

⁵⁸ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1841:174, 775.

⁵⁹ A szögletes zárójelbe tett dátumokat Drobnik kötetéből vettem át (*Drobnik, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 41–42.), azokat az eredeti gépirat nem tartalmazza.

⁶⁰ Itt Drobnik közöl egy olyan részt, ami hiányzik a gépiratból: eszerint Felix Kobilansky Andráscsik előtt kijelentette: „ígérem, hogy feleségemet soha nem fogom verni, és ha ezt megtenném, akkor felhatalmazom, hogy engem egészen félreállítson, úgy hogy semmiféle jogom nem lesz az asszonnyal kapcsolatban”. *Drobnik, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 42.

1844. jún. 18. Bredeczky Adolfina Károly papiros gyártó felesége, hatheti házasság után a férj által agyonlövetett.”⁶¹

A bártfai gimnázium püspöki biztosaként Andráscsiknak a diákok erkölcsére is felügyelnie kellett. Elnéző volt azokkal a katolikus diákokkal szemben, akiket protestáns iskolába írtak be, az erkölcsi kilengések ellen viszont határozottan fellépett. 1844 májusában szigorú utasítást adott a majálisok betiltására. „Mint a hit és erkölcs dolgában eljáró püspöki biztos betiltom a professzor atyáknak a táncos majálisokat, amelyek a fürdő erdőiben zajlanak, az előadások rovására, és rendszerint skandalummal végződnek, miközben demoralizálják az ifjúságot”.⁶²

5. Az irodalmár

Andráscsik műveltségére nemcsak saját művéből, hanem könyvtárának gazdagságából is következtethetünk. Emil Korba fontosnak tartotta, hogy Andráscsik tulajdona volt egy orosz irodalmi gyűjtemény, amelybe több német és sárosi nyelvjárásban írt sajátkezű bejegyzést tett.⁶³ Tény, hogy Andráscsik 101 kötetes könyvtárában volt egy orosz nyelvű kötet is, az állomány zöme azonban angol és francia könyvekből állt, ezek mellett a leltár szerint még német, olasz, ógörög, héber és kaldeus nyelvű munkákból is. Néhány ismertebb munka, amely Andráscsik felvilágosodásban gyökerező kultúráját érzékelteti: számos szótár és nyelvtankönyv mellett Edward Gibbon híres műve a Római Birodalom bukásáról (*The decline and fall of the Roman Empire*), Walter Scott *Lives of the Novelist* című műve, James Macpherson népszerű műve 1760-ból (*The poems of Ossian*), és John Milton költeménye, a *Paradise lost*. Jean-Jacques Rousseau összes műveit, vagy például Voltaire 1723-ban megjelent munkáját (*La Henriade*). Andráscsik könyvtára tehát a bártfai plébános széleskörű, európai kultúrában gyökerező, felvilágosult műveltségéről tanúskodik.⁶⁴

Ján Andráscsik egykönyvű szerző, ennek ellenére népszínműve, a *Šenk palenčeni* a szlovák irodalomtörténet jelentős alkotása. A darab keletkezésének története szorosan kapcsolódik a magyarországi kapitalizálódással együtt járó folyamatokhoz és az ún. mértékletességi egyletek történetéhez. Az első ilyen jellegű egyesületek az Amerikai Egyesült Államokban jöttek létre a 19. század első évtizedeiben. A mozgalom az 1830-as években Nagy-Britanniába, majd az európai kontinensre is áttért. Felső-Magyarországra valószínűleg Galíciából jutott el. Az első mértékletességi egyletet a Felföldön Árvay Péter alapította 1840-ben, Liptószentmiklós közelében fekvő Nagybóbrócon.⁶⁵

Štefan Závodník nyitrai egyházmegyei katolikus pap, aki 1843-ban Sziléziában és Galíciában tanulmányozta az alkoholizmus elleni mozgalmat, plébá-

⁶¹ ARFKU Bardejov. *Zsebráčzky G.*: Historia Domus i. m. 26–27.

⁶² *Drobníak. G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 41.

⁶³ *Korba, E.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 12.

⁶⁴ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1854:283.

⁶⁵ *Sedláč, P.*: Hnutie spolkov striezlivosti i. m. 33–98.

niáján 1844. szeptember 12-én szintén mértékletességi egyesületet alapított. Az egyesületek létrejöttét és működését főleg azok a földesurak akadályozták, akiknek szeszfőzdéjük volt. A sárosi főesperes 1845. február 25-én kelt jelentésében azt írta Ocskay püspöknek, hogy a földesurak szerint a mértékletességi egyesületek tönkre fogják tenni komoly befektetést igénylő szeszfőzdéiket.⁶⁶ Az egyesületek számának növekedésével 1847. augusztus 12-én, Veszélén, egy latin nyelvű gyűlésen, mivel több, különböző anyanyelvű résztvevő volt jelen, megalapították a *Magyar Középponti Mérsékleti Egyletet*, amelynek vezetése szinte teljesen megegyezett a Tatrín vezetőségével, azzal a különbséggel, hogy az elnök Štefan Závodník lett, míg Hurban és Hodža elnökségi tag. Az összejöveten 12 magyarországi vármegye képviselői voltak jelen, de Abaúj, illetve Sáros megye nem képviseltette magát. Az 1847/48-as országgyűlésen Trencsén megye követei, Kubicza Pál és Bachó Lajos komoly lépéseket tettek az alkoholizmus elleni küzdelem törvényi szabályozása érdekében.⁶⁷

Štefan Závodník 1847. december 20-án egy magyar nyelvű felhívást intézett „a nemes magyar nemzethez”, amelyben ismertette a középponti egylet célkitűzéseit, hivatkozott egy 1843-ban Kolozsváron megjelent pálinkaivás elleni műre,⁶⁸ és petíciós mozgalmat indított annak érdekében, hogy hozzanak törvényt az alkoholizmus ellen. Az aláírásokkal törekvéseiket „gyámolítani méltóztatnék, oly törvény által, mely a józanságot, mint nemzeti erényt pártolván, a részegséget, mint bűntényt bélyegezné s azt nyilvános büntetésnek alávetve, a szeszgyártásra s annak külföldi behozatalára rendkívüli adót vetne, annak kicsinyben árulását eltiltaná, a korcsma-zenéket, mint csábokat korlátozná, s az üdvesen működő mérsékleti egyleteket országos védelem alá helyezné.”⁶⁹ A szlovákiai szakirodalom kizárólag a felföldi józansági egyesületekkel foglalkozik, pedig a korabeli Magyarország és Erdély területén hasonló mozgalmak keletkeztek.⁷⁰

Az 1832/36. évi országgyűlésen az ellenzék a pálinkafőzés nemesi privilégiuma ellen érvelt. Az 1836:VI. tc. 2.§-a megengedte a jobbágyoknak a pálinkafőzést, igaz, gabonából csak ott, ahol az korábban is szokásban volt.⁷¹ A reformkori Magyarországon előtérbe került a zsidóság emancipációjának kérdése is. Az ellentétek főként a privilegizált helyzetben lévő városi rétegek és feltörekvő, gazdaságilag aktív zsidó vállalkozók között feszültek, de esetenként a mezőgazdasági vállalkozásokban érdekelt nemesség és a parasztság is bizalmatlanul tekintett a zsidóságra. Ez a folyamat a magyar értelmiségen belül is válaszreakciókat szült. Berzsenyi Dániel, aki — többek között — a magyar ifjúságot is éle-

⁶⁶ Szokolszky Bertalan: A százéves kassai püspökség i. m. 72.

⁶⁷ Demmel József: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony 2009. 68–71.

⁶⁸ Nagy Ferenc: Pálinkaveszély és mérsékleti egyesületek. Egy szó a maga idejében. Ismertetésül 's buzdításul valódi borbarátoknak. Kolozsvár 1843. 1–82.

⁶⁹ Religio és Nevelés. Kath. egyházi folyóirat. V. (1848. jan. 2.) 7.

⁷⁰ Duka Zólyomi Árpád szerint: „A mozgalom különlegessége abban volt, hogy csak a pálinkára irányult – ezért nem is volt visszhangja sem a Szlovákia területén élt magyarok körében, akik bort ittak, sem a németekében, akik a sörnek hódoltak.” Duka Zólyomi Árpád: Az alkoholelles mozgalom különböző irányzatai a történelmi fejlődés folyamán. Alkohológia 1977/4. 223.

⁷¹ Magyar törvénytar 1836–1868. évi törvényzettek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. 30.

sen kritizálta tolvajságra és zsványságra való hajlamai miatt, 1833-ban a bor- és húsáruló zsidókat a falusi élet megrontóinak nevezte. „Tisztelet, becsület a becsületes zsidóknak; de meg kell vallani, hogy a szegény falusi zsidók többnyire oly egészen demoralizált népcsalók és orgazdák, hogy azokat a nép között megszenvedni, vagy azokkal még bort és húst árultatni csupa veszedelem”.⁷²

Lonovics József csanádi püspök 1839 októberében az országgyűlés felső tábláján arra a „veszélyre” hívta fel a figyelmet, hogy vidéken egy zsidó ember akár bíró is lehet. „A zsidó pedig ily esetben igen könnyen tudna magának többséget szerezni a községben — fejtegette a püspök —, mert tudjuk, hogy a község lakói többnyire a zsidóknál szokták szomjukat oltani. Szükségesnek tartanám még kimondani, hogy a telekvásárlásnál a zsidó csak készpénzen vehessen telket, mert különben tudjuk, igen könnyen kiforgatnák a szegény népet a telkükből.”⁷³ A társadalmi viszályok ellenére a magyar liberális ellenzék vezető politikusai: Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Eötvös József és társaik határozottan felléptek a zsidóság emancipációja érdekében.⁷⁴

A napóleoni háborúk következtében megélenkülő gazdasági élet, az első szeszgyárak alapítása és a burgonya vetésterületének növekedése a 19. század első felében a pálinka előállítás ugrásszerű növekedéséhez vezetett. A házi pálinkafőzés elterjedése egyúttal a földesuraknak is érdekében állt, hiszen az üstök és pálinka kazánok után a jobbágyoknak adót kellett fizetniük. Egy külföldi vállalkozó 1837 és 1840 között 47 szeszfőzdet szerelt fel, legtöbbit Szabolcs, Ung és Sáros vármegyében. A *Figyelmező* című lap örömmel állapította meg, hogy ezekben évente 50 000 akó 28-30 fokos szeszt főznek majd 10 000 holdnyi burgonyából, melynek fel nem használt része 4000 szarvasmarhának ad eledelet, s 1 000 000 forintnál több marad az országban, amit azelőtt a lengyeleknek fizettek pálinkáért. Ezzel egy időben, 1838-ban, Kolozsváron megjelent egy német nyelvű munka magyar fordítása *Pálinkakórság* címmel, amelynek G.T.M. monogram alatt jegyzett fordítója mérsékleti egyletek alakítására tett javaslatot.⁷⁵

A pálinkafogyasztás negatív következményei a magyar politikai élet és az ellenzék vezetőit is állásfoglalásra készítették. A *Társalkodó* már 1835-ben arról írt, hogy „Hatalmasb, egyszersmind kártékonyabb ellensége nincs az emberi nemnek, mint az iszákosság.”⁷⁶ Foglalkozott a lap a mértékletességi egyletek tengeren túli eredményes tevékenységével is.⁷⁷ Széchenyi István gróf 1840-ben a *Társalkodó*-ban arról írt, hogy a pálinkafőzés „számtalan embertársainknak lealacsonyításával, testi s lelki meggyilkoltatásával jár”, és csak az főzhet nagy

⁷² Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I. A középkortól 1849-ig. Pozsony 2012. 1046–1047.

⁷³ 1839-ik évi országgyűlési jegyzetek. S. a. r.: Szerencs János. Bp. 1878. 211–212.

⁷⁴ Komoróczy G.: A zsidók története i. m.1045–1046.

⁷⁵ Kárpáti Endre: Adalékok a magyarországi alkoholelles küzdelem történetéhez (1914-ig). Orvostörténeti Közlemények 19. (1960) 148.

⁷⁶ Társalkodó 1835/85. (1835. okt. 24.) 337. A Társalkodónak erre a számára Döbör András hívta fel a figyelmet, ezúton mondok neki köszönetet.

⁷⁷ Társalkodó 1839/41. (1839. máj. 22.) 164. A Társalkodónak erre a számára Döbör András hívta fel a figyelmet, ezúton mondok neki köszönetet.

tételben pálinkát, aki nem veszi figyelembe, „hogyan vannak oly jövedelmi források is, melyek... egyedül a közgyarapodás megrövidítésével, sőt károsításával járnak s nyitthatnak meg”. Szerinte „a pálinka-égető pénzsomjának lecsillapítására alkalmasint nem is sejdítvén, mennyi kárt okoz, nemcsak a jelen élőkbe, de a jövő nemzedékekbe is oly mérget önt, mely a testet s lelket egyiránt gyilkolja”.⁷⁸

Kossuth Lajos a *Pesti Hírlap* 1841. „télhó”, azaz január 20-i számának vezércikkében hívta fel a figyelmet a pálinkaivás káros társadalmi következményeire (*Békés-Csaba m[ező]. város. {Pálinkamirigy}*). A lap szerkesztője Békés-Csaba és az ország kereskedelmi és ipari fejlődésének szükségességéből indult ki, de miután a település, mint mezőváros vásári szabadalmat nyert, annak a félelmének adott hangot, hogy e vásárszabadalom a csapszékjogra és ezáltal az iszákosságra fog ösztönzően hatni, „mely ellen mi, mint Pater Mathew Írthonban, ész és szív nevében keresztes hadat indítani igen nagyon szeretnénk”. Az emberiség nagy jótévője lenne Kossuth szerint, aki a háztartásokból az ipari nyersanyagok közé szorítaná vissza a pálinkát. A szerző szerint egész vidékek vannak, „hol a pálinka azon feneketlen örvény, mely a népnek lelki, testi erejét, nyomorgó szorgalma minden gyümölcsét elnyeli; hogy ez a földbirtokos gazdáknak sokhelyütt legfőbb, csaknem egyedüli jövedelme; hogy ez egész roppant vidékeken a nép erkölcsi életébe annyira beszövedött, miszerint a falusi bíraskodás, községigazgatás, adókivetés, népügyintézkedés attribútumának díja s föltételének tekintetnek”.⁷⁹ Ugyanez a kép tárul elénk Andráscsik művében is, a pálinkázó, korrupt falusi tisztviselők esetében, s a *Pesti Hírlap* vezércikkírója is azt követelte, hogy „a falusi előljárók botránkozató szokásai”-t el kell törölni.⁸⁰

Kossuth a *Pesti Hírlap* 1842. május 15-i számában megismételte, hogy az emberiség nagy jótévői közé sorolná, aki a pálinkát a kémiai laboratóriumokba és az ipari nyersanyagok közé szorítaná vissza. Vezércikkében (*Abszentizmus és pálinka*) az abszentizmust, azaz a külföldön tartózkodást a „polgári bűn”-ök közé sorolta és képviselőit azzal vádolta, hogy nem ismerik „a honszerelem édes vonzalmát” és a földhöz sem vonzódnak, „mely őket érdemükön kívül gazdag patrimoniummal élteti”. Angol példák megvilágításával ítélte el az anyagi okokból külföldön élő honfitársait: „Az angol hazafisága csaknem igazságtalanságig terjed, mert jónak semmit sem tart, ami nem angol; a magyar abszentista rossznak tart mindent, ami magyar.” A cikk a külföldön élő, módos vállalkozókat, illetve magyar nemeseket támadta, akik így kibújtak a magyarországi adófizetés alól,⁸¹ noha az ellenzék célja ekkor egy országos házi pénztár megalkotása volt. Ezért a külföldön élő magyar állampolgároknak külön egyenes adó kivételét javasolta. Kossuth ezzel kapcsolatban azt is felvetette, hogy a pálinkafőzésre is vessenek ki külön adót, amelyet nézete szerint „a közjóvédelem tekintetén kívül a statusgazdaság egészségi politia s néperkölcshiség igényei is java-

⁷⁸ Társalkodó 1840/86. (1840. okt. 24.) 342.

⁷⁹ *Pesti Hírlap* 1. 1841/6 (1841. télhó {jan.} 20.) 41.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Van új a Nap alatt? (Z. P.)

solnak”. A pálinkafőzés betiltását azért nem támogatta, mert az külföldi pálinkák behozatalát idézte volna elő, ezért a népnevelés és gazdasági eszközök alkalmazása által akarta visszaszorítani a pálinkafogyasztást. A galíciai pálinka behozatalának megtiltását, vagy nagyon magas adóval sújtását javasolta, s egyúttal a magyarországi földéket is (a galiciainál alacsonyabb) adóval kívánta visszaszorítani, ezáltal a hazai gazdaságot is védve. A lényegét így foglalta össze: „Ennélfogva óhajtánók a pálinkát oly drágává tenni, miszerint a bor a honnak bármely részében aránylag olcsóbban kapható legyen.”⁸²

Az 1840-es évek közepén Erdélyben is erős volt a pálinkaellenes mozgalom. 1843-ban jelent meg Kolozsváron Nagy Ferenc röpirata a pálinkaivás veszélyeiről és a mértékletességi egyesületek alapításának szükségességéről. Sok egyesület alakult, Bíró Sándor református lelkész pedig már 1845. január 5-én dörögdelmes prédikációt tartott a pálinkaivás ellen az árközi unitárius templomban.⁸³ Hasonló véleményeket fogalmaztak meg a Felföldön a szlovák nemzeti mozgalom vezetői is, például Michal Miloslav Hodža, aki 1845-ben kiadott prédikációját a pálinkaivás elleni küzdelemnek szentelte,⁸⁴ és korábban már utaltunk Štefan Závodníkra, akinek a törekvéseit Palugyay Imre nyitrai püspök is támogatta.⁸⁵ Húnyor Mihály homonnai plébános 1845. április 6-án kelt levelében Kazinczy Gábor támogatását kérte a mérsékleti egyesületek alapításának támogatására.⁸⁶ Az alkoholizmusnak szlovák nép körében való elterjedtségére hívta fel a figyelmet a Ludovít Štúr szerkesztésében megjelenő *Orol Tatranski* [Kárpáti sas] és a *Slovenskije národňje novini* [Szlovák Nemzeti Újság] is. Ezek a lapok nem csak az alkoholizmussal kapcsolatos híreket közölték, hanem e betegség nemzeti, gazdasági, szociális, erkölcsi, egészségügyi és történelmi vonatkozásaival is foglalkoztak.⁸⁷

Wesselényi Miklós 1847-ben a gabonából történő pálinkafőzés betiltását javasolta, egyúttal a felvilágosodás örököséeként, reményét fejezte ki, hogy a „fejlődő ész és erkölcsi élet posztulátuma” révén az égetett szeszt a jövőben csak ipari nyersanyagként fogják felhasználni.⁸⁸ Ugyanezt a követelést fogalmazta meg a mérsékleti egyesületek központi választmánya 1848 februárjában. 1848. január 2-án Húnyor Mihály, Homonna magyar plébánosa egy számos aláírással ellátott kérvényt nyújtott be a pozsonyi országgyűlésnek a mértékletességi egyesületek céljainak megvalósítása érdekében. Figyelemre méltó, hogy

⁸² Pesti Hírlap 2. 1842/143. (1842. máj. 15.) 343–344.

⁸³ Egyházi szónoklat a mértékletesség ügyében. Mondatott az Árkosi egység hívők templomban, Felső Boldogasszonyfalvi Biro Sándor Rétyi ref hitszónok által. Január hónap 5-ik napján 1845-ik évben. Brassó d. n.

⁸⁴ *Michal Miloslav Hodža*: Nepi pálenku, to ge Ňezabi. Kážeň...[Ne igyál pálinkát, az megöl. Prédikáció...] Banská Bystrica 1845. 1–30.

⁸⁵ *Sedlák, P.*: Hnutie spolkov striezlivosti i. m. 38–44., 135.

⁸⁶ Húnyor Mihály – Kazinczy Gábornak. Homonna, 1845. ápr. 6. MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára XIV-18. Kazinczy Gáborhoz írott levelek 1824–1849. Név és d. sz.

⁸⁷ *Duka Zólyomi Norbert*: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre VIII. Protialkoholické články v slovenských novinách v r. 1845–1850 [Az alkohol és az alkoholizmus témája a szlovák irodalomban. VIII. Alkoholellenes cikkek a szlovák újságokban 1845–1850]. Protialkoholický obzor 13 (1978) 227–235.

⁸⁸ *Kárpáti E.*: Adalékok i. m. 142–147.

noha a szlovák és a magyar politikai elit egyes helyi és országos vezetői is hasonlóan látták a pálinkafogyasztás káros hatásait, a szlovák szakirodalom első sorban a katolikusok és az evangélikusok közeledése miatt méltatja a mozgalmat.⁸⁹

A kassai egyházmegyében az alkoholizmus elleni küzdelem főként Ján Andráscsik és az általa az ügynek megnyert Húnyor Mihály homonnai plébános, továbbá Ján Miller tóketerebesi plébános tevékenységéhez köthető.⁹⁰ Andráscsik 1844-ben sárosi szlovák nyelvjárásban egy népszínművet írt, amelynek a *Šenk Palenčeni* címet adta. A darab egy falusi csapszékben játszódik, ahol a belépő vendégek egymás után kérnek pálinkát, a csavaros eszű fuvaros, Dzura azonban csak szénát rendelt a lovainak. A kocsmáros megpróbálja rábeszélni az ivásra, de ő nem áll kötélnek. A következő napon a másnapossággal küzdő vendégeket, még a bírót és embereit is, Dzura a mondanivalójába magyar kifejezéseket szövő Tamáš nevű katonával együtt lebeszéli a pálinkaivásról. Végül átmennek a katolikus templomba és a plébános vezetésével megesküsznek, hogy soha többé nem isznak pálinkát.⁹¹

Már a mű első mondatai megdöbbenő nyelvi sokszínűségről, a „sárosi nyelv” sajátosságairól tanúskodnak. Lajzer falusi kocsmájába este betoppanó katona és a kocsmáros beszélgetése így kezdődik:

„Tamáš: Hej zsidó pálinkát!

Lajzer: Jaku rozkažece? Mam bilu, mam žoltu – jakukoľvek chece. [Milyet parancsol? Van fehér, van sárga, amilyet csak akar.]

Tamáš: Lem négy garasára – daj sem šlivovici. [Csak négy garasért adj nekem szilvapálinkát!]⁹²

Tamáš tehát a szlovák nyelvet keveri a magyarral, Pavel, a miskároló, nyugat-szlovák nyelvjárásban beszél, néhány szereplő, például Hric, a drótos és Vasil, a diák, kelet-szlovák illetve ruszin dialektusokat használ, míg a szereplők többsége (Lajzer, a kocsmáros Rachľa, a felesége, Joško, a cigány stb.), így Dzura, a furfangos fuvaros is, a sárosi szlovák nyelvjárást követi. Itt nem az Andráscsik által használt tiszta sárosi nyelvjárásról van szó: kelet- és közép-szlovák kifejezések és más nyelvi elemek is megfigyelhetők a szereplők beszélgetésében. A szlovák szakirodalom arra is felhívta a figyelmet, hogy Lipóc, Andráscsik szülőfaluja a sárosi és a szepesi nyelvjárás határán fekszik. A szereplők nyelvezete tehát önmagában is tükrözi azt a sokszínűséget, amelyben a Sáros megyeiek éltek a 19. század 40-es éveiben.⁹³

A szénát akaró Dzura szóváltásba keveredik a jelenlevőkkel. Kis híján elszabadulnak az indulatok („Borítsuk ki a borát, ha ilyeneket hallunk... az ördög vigye, bolondnak tart bennünket...” stb.), Tamáš is felindult állapotba ke-

⁸⁹ Sedlák, P.: Hnutie spolkov striezlivosti i. m. 33–98., 67–69., 97–102.; Sedlák, I.: V letokruhoch národa. i. m. 178. Drobniak, G.: ThDr. Ján Andraščík i. m. 23.

⁹⁰ Eliáš, Š. – Ostrolucká, M.: Dejiny Košíc i. m. 381.

⁹¹ Johannes Andráscsik Dr.: Šenk palenčeni. [A pálinkás söntés.] Bp. 1886. 1–47; a mű kézírata: Štátne šarišské múzeum v Bardejove 70/58. A mű Rhódy Alajosnak, Bártfa egykori polgármesterének hagyatékából került a múzeumba. Rhódy Alajos Ján Andráscsik keresztfia volt.

⁹² [Andráscsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirat]. 1.

⁹³ Sedlák, I.: V letokruhoch národa i. m. 183. Sedlák, I.: Ján Andraščík i. m. 28–29.

rült: „Hát nekem šints rozum? Kutya szedte vette! Melč paraszt, bo mindjárt budze teremtette.” [Hát nekem sincs eszem? Kutya szedte-vette! Hallgass paraszt, mert mindjárt lesz teremtette.]⁹⁴

A másnapossággal küzdő kocsmalátogatók már kíváncsiak Dzura előadására, aki utazásai során (Pest, Morvaország, Moszkva, Varsó) megtanulta, „hogyminden pálinka méreg”. Ráadásul a dicső múlt és az elkorcsosult jelen jól ismert szembeállítását mutatja, hogy a pálinka tönkreteszi a nemzetet. „Erős, mint a tölgy és egészséges, mint a sas, mint a liliomok, olyanok voltak szlovák [slovják] őseink... nem tudták őket a zsidók pálinkával tönkretenni” [Židzi jich s paľenku – ňezakertovali.], bátrak voltak, mint az oroszok, nem féltek a háborútól, hanem a környező népek féltek tőlük, „mert sosem pálinkát, csupán mindig vizet ittak” [Bo nikda paleľenku, lem vodičku piľi.]⁹⁵

A pálinkát Dzura szerint az ördög adta a zsidók kezébe, hogy megmérgezzék vele a keresztényeket és mindenféle szörnyű betegségeket idézzenek elő. Először Tamáš ad igazat Dzurának, mondván, hogy a lipcsei csatában ezrede 30 embert vesztett, de a pálinkától 130-an haltak meg. Dzura és Lajzer kocsmáros vitáját követően hamarosan megjelenik embereivel a bíró is, aki egyértelműen a kocsmáros mellé áll. Utóbbi feleségével is megvitatja az eseményeket. Azt fejtegetik, ha nem lesz a világon már több részegeskedő, akkor az emberek nem hagyják magukat becsapni, és így nem lesz belőlük hasznuk. Jó lenne, ha a nép nem térne észre – elmélkedik tovább a kocsmáros. Közben tűz ütött ki a faluban és megérkezett Orsacki úr is, akinek a foglalkozását nem tudjuk meg, de valószínűleg főszolgabíró lehetett,⁹⁶ hiszen a bíróval és embereivel rendelkezett. „Hát nincs énnekem szörnyű bajom ezekkel a részegesekkel?” — fakadt ki — „az idegeneket izgatják, a falut rettegésben tartják és maguk a zsidónál pálinkáznak”.⁹⁷

Miközben a falu lakossága a tűz oltásával volt elfoglalva, Lajzer a bírót és embereit szolgálta ki pálinkával, majd tovább folytatódott a vita a kocsmában, ahol Nason, a helybeli sakter is támogatta a kocsmáros küzdelmét. Miután Dzura már meggyőzte az embereket, hogy a pálinka elveszi az ember józan eszét és egészségét, annak bizonyítása következik rávezető módszerrel, hogy a szegénység fő oka szintén a pálinkaivás. A szereplők egymás után kiáltanak föl, milyen sok pénzt költöttek pálinkára. Hric például így szól: „Én 25 éve, hogy drótozok, minden évben 100 aranyat adtam erre a méregre. Így 2500 aranyat elvesztettem, rongyosan jártam, a zsidókat szépen öltöztettem.”⁹⁸

Közben megérkezik András, a kőműves, akit szintén győzködni kell, de ekkor már a bíró és emberei is azt számolgatják, milyen sok pénzt költöttek pálinkára. Tamáš még azt is kiszámolja, hogy a kocsmáros csalással és ügyeskedéssel szerezte vagyonát. 12 krajcárért veszel egy halvát — mondja —, negyed-

⁹⁴ [Andráscsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirát] 4.

⁹⁵ [Andráscsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirát] 10–11.

⁹⁶ Az „orsacki” kifejezés az „országai”-ból származik, így az is lehetséges, hogy valamelyik állami szervezet képviselőjéről van szó. (Z. P.)

⁹⁷ [Andráscsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirát] 11–23.

⁹⁸ [Andráscsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirát] 31.

rész vizet keversz bele, és 24 krajcárért adod el. Így minden icce pálinka árának a fele a hasznod. Dzura is hasonlóan vélekedett: „A katonának igaza van, mert semmit sem dolgozol. Csupa csalás ez, amely könnyű meggazdagodáshoz vezet. Sima út, ami a bankárok után vezet a városba. Nem szántasz, nem vetsz, nem kapálsz, és nem kaszálsz, mégis ezrek vannak a bugyellárisodban. Mi pedig éjt nappallá téve dolgozunk télen és forró hőségben a mezőn a te pálinkáért. Nekünk semmink sincs, gyakran éhen halunk. Te selyemruhában jársz asszonyoddal együtt, fényűző nadrágban és vékony lenből készült ingben és gatyában. Mi a legdurvább ruházatot hordjuk. Pálinkáért eladjuk a vásznunkat és rongyos ruhákban járunk, lyukas kunyhókban lakunk.”⁹⁹

Miután egyre többen fogadják meg, hogy a jövőben nem isznak pálinkát, mindannyian átvonulnak a templomba, hogy a plébános előtt esküvel erősítsék meg elhatározásukat. Igaz a kocsmáros a kasznáron keresztül még a földesúr segítségét kérte, de elutasították. A templomban a plébános felsorolta hívei előtt azt a 10 halálos bűnt, amit a pálinkaivással elkövettek, lényegében az alkalomhoz illően értelmezve a tízparancsolatot:

1. „Hogy csak egyet, az Istent szeresd! És te a pálinkát gyakran előrébb helyezted.

2. Isten nevét hiába ne vedd! Te a pálinka mellett gyakran játszotál vele.

3. Hogy a vasárnapot istentisztelettel megszenteld! Te a vasárnapot bűnnel és átkozódással a kocsmában töltötted.

4. Apádnak, anyádnak és a hatóságoknak engedelmeskedj! Hányszor részegen becsaptad anyádat és apádat is!

5. Ne ölj, egészséged ne rontsd meg! Mennyit ártottál a pálinkával létednek!

6. Ne paráználkodj! Hányszor a pálinka miatt másokkal háltál!

7. Ne lopj! Ne tulajdonítsd el másét! Hányszor a pálinka miatt idegen dolgokat eltulajdonítottál!

8. Ne tégy hamis tanúságot! És te pálinkáért megesküdöttél bárkire!

9. Felebarátod feleségét ne kívánd! A pálinka mellett bárkinek a feleségét kívánod.

10. Ne kívánj egyáltalán semmi idegent! A zsidóknak adsz idegen dolgot, mintha sajátod lenne.”¹⁰⁰

Végül valamennyien térdre borulnak és esküt tesznek: „Hívom tanúul a mindenható Szentháromság egy Istent, hogy pálinkát többé nem iszok, bár mint iszákos embernek, ez nehéz lesz nekem, mert a pálinka elkárhoztatja a lelket, az életet; tönkreteszi az észt és az egészséget. Másokat is meggyőzők kártékonyágáról, amennyire lehet, józanságra vezetem őket. Ebben így segíts meg engem Szentháromság egy Isten!” A plébános és a mű záró fohásza: „Istene! add kegyelmedet ezen eskütevőknek, hogy a pálinkától, mint kígyótól féljenek, és esküjüket halálukig megtartsák!”¹⁰¹

⁹⁹ [Andrácsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirat] 39.

¹⁰⁰ [Andrácsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirat] 49–50.

¹⁰¹ [Andrácsik, J.:] Šenk Palenčený i. m. [kézirat] 51.

A mű vitathatatlanul agitatív jellegű, szerzője a felvilágosodás legfontosabb eszközével, a meggyőzéssel küzd igazáért, miközben ideologikusan negatív képet fest a helybeli zsidó kocsmárosról és feleségéről: nem dolgoznak, becsapják az embereket. A darab teológiai szempontból is problémás, hiszen a pálinka a Sátán megtestesüléseként, mint szubsztanciális rossz jelenik meg a műben, mint minden bajnak forrása. A zsidóság negatív ábrázolása a szlovák történeti irodalomban is felmerült. Antiszemita volt-e a szerző? Ondrej R. Halaga 1948-ban megjelent híres tanulmányában az Andráscsik antiszemitizmusára utalást határozottan elutasította. Azon a véleményen volt, hogy Andráscsik a paraziták és nem a zsidók ellen lépett fel művében, továbbá hangoztatta: „megsértenénk a *Šenk* szerzőjét, a toleráns Andráscsikot, ha mai szerző szemével néznénk e művet”.¹⁰² Ezt a véleményt vette át később Emil Korba is, hangoztatva, hogy Andráscsik a dolgozó emberek kizsákmányolását gazemberségnek tartotta.¹⁰³ Mivel az 1840-es években az antiszemita megnyilvánulásokat főként a városi polgárjog megadásával hozták összefüggésbe, további vizsgálatokra lenne szükség ahhoz, hogy a pálinkaellenes mozgalom és az 1848-as antiszemita mozgalmak esetleges összefüggéseit feltárhassuk.¹⁰⁴

A mű fogadtatása egyértelműen pozitív volt a szlovák értelmiség körében. Emil Korba rámutatott, hogy Samo Chalupka és Michal Miloslav Hodža evangélikus lelkész, vagy Štefan Závodník katolikus pap és más szlovák értelmiségiek is hasonló tartalmú munkákat jelentettek meg.¹⁰⁵ Imrich Sedlák több idézetrel is bizonyította, hogy a szlovák értelmiség, beleértve a štúristákat is, elismeréssel fogadta Andráscsik színművét. A *Slovenskje národňje novini* 1845-ben így méltatta a bártfai plébános művét „Ez kitűnő írás, tanító és mégis kedvesen szórakoztató. Igazi színdarab, amit szlovákjaink a Tátra-alján a zsidó kocsmák színházában sajnos minden pillanatban bemutatnak. Ez az írás sárosi nyelvjárásban jelent meg, népünk nagyon tisztelt és jeles barátjától. Csak vedd kézbe szlovák földi és meglátod, nem teszed le, míg el nem olvasod.”¹⁰⁶

Jozef Miloslav Hurban is többször méltatta a *Šenk* jelentőségét. 1851-ben például így fogalmazott: „Örölnünk kell, hogy a szlovákok kezdenek vágyódni valami szlovák után és teljes bőségben kell azt adnunk nekik, ami után egy sárosi is sárosi nyelven vágyakozik. A *Šenk* például, bár sárosi nyelvjárásban íródott, annyi jót tett, hogy a legfennköltebb cseh nyelven írt munka sem aratott annyi dicsőséget, mint amivel Andráscsik úr dicsekedhet.”¹⁰⁷

¹⁰² Ondrej R. Halaga: „Andraščikov „Šenk palenčeny” z g. 1845. [Andráscsik „Pálinkás söntés”-e 1845-ből.] . Svojina 1948/2. 86. Vö.: ilonas.net/valal/pdf/Halaga1948_Andrascikov_Senk.pdf (Letöltés 2014. július 21. 13.47.)

¹⁰³ Korba, E.: ThDr. Ján Andraščik i. m. 24–25.

¹⁰⁴ Komoróczy G.: A zsidók története i. m. 1041–1044. Egy összefüggést a szlovák irodalom is említ Andrej Mráz irodalomtörténete után (Dejiny slovenskej literatúry.), aki Andráscsik színművének hatásáról, Samo Bohdan Hroboň cikke alapján (*Květy* 1849/7. sz.), a következőket írja: „Kitűnően hat a népre, egy faluban, Zemplén megyében rögtön a mű felolvasása után a nép rátámadt a kocsmára és széttörte a pálinkás hordókat.” Mráz munkáját idézte: Sedlák, I.: Ján Andraščik i. m. 20; Sedlák, I.: V letokruhoch národa i. m. 181. Utóbbi mű alapján: Sedlák, P.: Hnutie Spolkov striezlivosti i. m. 67–68; Drobníak, G.: ThDr. Ján Andraščik i. m. 26.

¹⁰⁵ Korba, E.: ThDr. Ján Andraščik i. m. 20.

¹⁰⁶ Idézi: Sedlák, I.: V letokruhoch národa. i. m. 181. Sedlák, I.: Ján Andraščik i. m. 17.

¹⁰⁷ Sedlák, I.: V letokruhoch národa. i. m. 181.

A népszínmű jelentőségét kezdetben a magyar nyelvű irodalom sem tagadta. Zsebráczky Géza (1869–1951) plébános közvetlenül az Ocskay Antal kinevezését követő eseményekről a következőket írta: „Andráscsik plébános nagy akciót fejtett ki a pálinkaivás meggátlására és a mértékletességi egyesületek létesítése irányában, mely akciót az egész sárosi papság magáévá tette, s a püspök útján a nádornál is tett ily irányban lépéseket. Ez akció keretében írta a *Palenčeni šenk* című sárosi tót nyelvű népies iratkáját versekben.”¹⁰⁸ Arányi Dezső sem feledkezett meg Andráscsikról, „a nagy népbarát”-ról, 1901-ben megjelent munkájában, amely Bártfa városát és a közeli gyógyfürdőt mutatta be.¹⁰⁹ Korábban már említettük Gulyás Pál lexikonját, amely szintén említést tett a *Šenk* szerzőjéről.¹¹⁰

Andráscsik népszínműve először 1844-ben jelent meg, címlap nélkül, amit hamarosan több kiadás is követett. 1845-ben Kassán, illetve Besztercebányán is kiadták, majd 1846-ban M. M. Hodža átírta a művet a szlovák irodalmi nyelvre (a Štúr-féle változatra), és így jelent meg egy hazafias kalendárium, a *Slovenský pozorník* [Szlovák Figyelmező] mellékletében. Már Ondrej Halaga rámutatott, hogy ez a kelet-szlovák színdarab a mai irodalmi szlovák nyelv első termékei közé tartozik.¹¹¹ Amikor 1846-ban a besztercebányai alkoholizmus elleni egyesület a szükséges irodalom hiányára panaszkodott, külön kiemelte, hogy a bártfai plébános *Šenkje* iránt nagy az érdeklődés.¹¹² 1886-ban, 1890-ben, 1897-ben, 1903-ban és 1908-ban Budapesten jelentették meg Andráscsik művét. Az 1920-as években kiadták az USA-ban,¹¹³ majd 1945 után ismét több kiadása volt, hiszen Korba,¹¹⁴ I. Sedlák¹¹⁵ és Drobníak is mellékelte Andráscsikról írt életrajzához.¹¹⁶

A kiadások többsége hiteles, kivéve az Amerikai Egyesült Államokban, Pavel K. Kadak által kiadott változatot. Kadak 1923-ban saját „komikus jelenet”-vel (*Mister Papuča a Missis Papučana*) egybefűzve jelentette meg Andráscsik művét. Megszüntette nyelvi sokszínűséget. Előbbi példánknál maradván, Tamáš (aki nála Tomáš) nem kevert nyelven kér pálinkát („Lem négy garására – daj sem šřivovici.” [Csak négy garasért adj nekem szilvapálinkát!],¹¹⁷) hanem ékes szlovák nyelven, a Csehszlovákiában bevezetett pénznemben („Lem za dve koruny, daj mi slivovici!” [Csak két koronáért adj nekem szilvapálinkát!]). Kadakot az a tény is zavarta, hogy Andráscsik a cseheket nem emlegette, így annál a résznél, ahol Dzura azt bizonygatja, hogy az egész világon, ahol járt, a pálinkát méregnek tartják, a moszkvaiakat oroszokra változ-

¹⁰⁸ ARFKU Bardejov. Zsebráczky G.: *Historia Domus i. m.* 25.

¹⁰⁹ Arányi Dezső: Bártfa szabad kir. város és Bártfa-gyógyfürdő ismertetése. Bp. 1901. 54.

¹¹⁰ Magyar írók élete i. m. 545.

¹¹¹ Halaga, O.: „Andraščikov „Šenk palenčeny” i. m. 82.

¹¹² Duka Zólyomi, Norbert.: Problém alkoholu a alkoholizmu v slovenskej literatúre XIV. Otázka účinnosti hnutia spolkov miernosti do r. 1853. Protialkoholický obzor 14. (1979/6.) 344.

¹¹³ Sedlák, I.: V letokruhoch národa i. m. 182.

¹¹⁴ Korba, E.: ThDr. Ján Andraščik i. m. 36–82.

¹¹⁵ Sedlák, I.: Ján Andraščik i. m. 35–66.

¹¹⁶ Drobníak, G.: ThDr. Ján Andraščik i. m. 65–101. Az 1945 utáni kiadásokhoz az életrajzírók szótárt is mellékeltek, hiszen a mai szlovák olvasók már nem értenék meg a népszínmű eredeti szövegét.

¹¹⁷ [Andráscsik, J.: Šenk Palenčeny i. m. [kézirat] 1.

tatta és megtoldotta a csehekkel.¹¹⁸ A színmű egyes részeit (pl. az utolsó néhány sort, így a hívek esküjét és a plébános áldását) elhagyta, illetve erősen lerövidítette, így ez a kiadás semmiképpen sem tekinthető hitelesnek.¹¹⁹

6. *Andráscsik a forradalom előtti években*

Az 1840-es évek második felében egységesedett a szlovák nemzeti mozgalom. Annak ellenére, hogy Štúr, Hurban és Hodža 1843-ban meghozott, történelmi jelentőségű döntését az irodalmi nyelvvel kapcsolatban leghevesebben éppen Ján Kollár ellenezte és a szlovák evangélikus értelmiség jelentős része is egyetértett vele.¹²⁰ A katolikus költő, Ján Hollý, áldását adta az új irodalmi nyelvre, és Martin Hamuljak is értékelte Štúrnak a javaslatát, hogy vissza kell térni a népnyelvhez.¹²¹ A fiatal katolikus értelmiség nemzeti tevékenysége során egyre közelebb került azokhoz, akik Štúr körül csoportosultak. E folyamat fontos állomása volt 1844-ben a *Tatrín*, egy felekezeten átnyúló szlovák kulturális egyesület megalapítása. 1845-től a *Slovenskije národňje novini* elkezdte terjeszteni az új szlovák nyelvet.¹²²

A *Šenk* sikere növelte Andráscsik ismertségét. A negyvenes évek közepétől egyre gyakrabban fordultak meg nála a szlovák nemzeti mozgalom kiemelkedő alakjai. Ján Francisci, a lőcsei diákok mértékletességi együletének vezetője beszámolt róla, hogy 1845 pünkösdjén Ján Kučera, Peter Kellner, és Ľudovít Gáber társaságában meglátogatta a bártfai plébánost. Andráscsik baráttan fogadta őket és úgy tűnt, hogy látogatásukkal örömet szereztek neki.¹²³

1845-ben Ľudevit Miloslav Hroboň is meglátogatta a *Šenk* szerzőjét. Ő azt várta, hogy Andráscsik segítségével sikerül majd a kelet-szlovákokat (slovjak) a nemzeti mozgalom törzséhez kapcsolni. Testvérének, Samo Bohdan Hroboňnak azt fejtegette, hogy ha Andráscsikkal megértetik magukat, sokat nyernek. Ő lesz, aki a Nyugatot Kelettel összeköti, és az eddig halott keleti megyéket feléleszti. Andráscsik ennek ellenére nem csatlakozott a štúristákhoz. 1849-ben Kollár elérte, hogy újra az ószlovák, azaz a biblikus cseh lett a szlovákság közéleti nyelve. 1850-ben, Andrej Radlinský látogatását követően Andráscsik is — sok más sárosi értelmiségivel egyetemben — az ószlovák irodalmi nyelvvé alakítása mellett foglalt állást. Ugyanakkor tény, hogy számos

¹¹⁸ Dzura: „Tam som še naučil – od veľkích murdercoch / Moskaľoch, Poľakoch, - jako i od Němcoch:/ že každá paľenka je jed a otrova”. [Andráscsik, J.:] *Šenk* Pálenčený i. m. 10. Kadaknál: „Na dráze počul som od sických murdercoch, / Rusoch a Poľakoch, Čechoch a tiž Němcoch, / že každá paľenka je jed a otrova”. *Pavel K. Kadak*: Mister Papuča a Missis Papučana – *Jan Andraščík*: Pálenčený Šenk. Scranton, Pa. d. n. 26.

¹¹⁹ *Kadak, P.*: Mister Papuča a Missis Papučana – *Andraščík, J.*: Pálenčený Šenk i. m. 54.

¹²⁰ Libuša Franková: Evangelische Gebildete und die slowakische nationale Wiedergeburt bis 1848. In: *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge.* Hrsg. von Karl Schwarz und Peter Svorc. Wien 1996. 137–152.

¹²¹ *Ábrahám B.*: A szlovákság történelmi i. m. 166–169.

¹²² Ivan Mrva: *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia.* [Szlovákia és a szlovákok a 19. század második felében]. Prešov 2010. 19–20; *Dušan Kováč*: *Szlovákia története.* Pozsony 2011. 118–120.

¹²³ Idézi: *Sedlák, I.*: V letokruhoch národa i. m. 180–181.

Štúr-párti értelmiségi és maga Štúr is nagyra értékelte Andráscsik munkáját. A bártfai plébános Anton Bernolák követőivel is kapcsolatban állt, főleg Martin Hamuljakkal, akit egyetemi évei óta ismert. Hamuljak egyik leveléből tudjuk, hogy Andráscsik előfizette a *Slovenskje národňje novini*-t. Hamuljakot és Franciscit gyakran meghívta Bártfafüldőre, ahol több ízben is találkoztak.¹²⁴

A *Šenk*ből az is látható, hogyan próbálták felvenni a küzdelmet az alkoholizmussal a 19. századi értelmiségiek. Az Andráscsik által alapított Braterstva krescanskej tri bosci [Keresztény Józanság Testvérisége] nevű egyesület tagjai nemcsak az alkoholelleses propagandával foglalkoztak, hanem a racionális gazdálkodás elemeit is terjesztették. Felvilágosító munkájukkal vágyat akartak ébreszteni a népben a műveltség és a gazdasági gyarapodás iránt. A Felföldön több mint 500 mértékletességi egyesület jött létre. Andráscsik a lőcsei egyesületnek azt írta, hogy tevékenységük során „a szlovák testvérek felvilágosítása volt a fő cél”.¹²⁵

A szakirodalom nem egységesen ítéli meg a kassai püspökség viszonyát a mértékletességi egyesületekhez. Már Korba idézte Jonáš Záborský szavait, aki azt írta, hogy mivel Andráscsik meg akarta utálatni a paraszttal a kocsmát, művét pánszlávnak és forradalminak minősítették, sőt a püspök be is tiltotta. Idézte egy állami hatóság, a királyi könyvvizsgáló hivatal 1845. március 28-án kelt átiratát a *Šenk* példányának elkobzásáról.¹²⁶ Imrich Sedlák szerint Andráscsik műve riadalmat keltett az állami tisztviselők és az egyházi hierarchia körében. Pánszlávnak, forradalminak, kommunistának bélyegezték, mert ki akarta mozditani a népet passzivitásából. A Helytartótanács is beavatkozott, és rendelkezett a mű 700 példányának elkobzásáról. A támadások ellenére Andráscsik hű maradt céljához, a nép felvilágosításához, és elkészítette darabja második, bővített kiadását is.¹²⁷

A kassai püspökség viszonyát Andráscsik művéhez Peter Sedlák és Drobníak művei pontosították. Eszerint Ocskay Antal kassai püspök is támogatta a józansági mozgalmat. A szerzők szerint levéltári anyagok bizonyítják, hogy a *Šenk palenčeni*-t Ocskay elítélte, ugyanakkor a keresztény alkoholelles egyesületek alapításához pozitívan állt hozzá.¹²⁸ 1845. március 19-én kiadott körlevelében megállapította, hogy sok papja egyesületek alapításával igyekszik elősegíteni a mértékletes életet. Óvott attól, hogy ezek az egyesületek szemük elől tévesszék céljaikat, vagy a keresztény erényekbe szektás jegyek keveredjenek. Utasította papjait, hogy amikor a józan élet előnyeit ajánlják és pelengérré állítják a mértéktelen pálinkafogyasztást és részegséget, tartózkodjanak minden olyan kifejezéstől, ami nyugtalanságot idézhet elő a hívek körében,

¹²⁴ Uo.; *Ábrahám B.*: A szlovákság történelmi i. m. 168.

¹²⁵ *Sedlák, I.*: V letokruhoch národa i. m. 180.

¹²⁶ *Korba, E.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 14–20.

¹²⁷ *Sedlák, I.*: V letokruhoch národa. i. m. 182.

¹²⁸ *Drobníak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 28; *Sedlák, P.*: Hnutie spolkov striezlivosti i. m. 92–93.; ugyanezt a véleményt osztja: Peter Zubko: *Dejiny Košickej cirkvi v prameňoch (1803–2006)* [A Kassai Egyház története a forrásokban (1803–2006)]. Prešov 2006. 31.

és olyan indulatot kelthet, ami a közbéke megzavarásához vezethet. Felhívta papjai figyelmét, hogy nem kötelezhetik híveiket a mértékletességi eskü letételére. Mindezek alapján egyértelmű, hogy Ocskaynak nem lehetett jó véleménye a *Šenkről*.¹²⁹

A kassai egyházmegye szerepét világítja meg Húnyor Mihály pálinkaivás ellen írt munkájának (*Szeszitalokkali mértéktelen élés ellen. Votypka József után szerkesztett egyházi szent beszédek. H. M. által. Kassán, Werfer Károlynál, 1846.*) egyházi cenzúrája is. Marczényi Mátyás cenzor ugyanis azokat a részeket húzta ki, amelyek teológiailag elítélték a pálinkafőzést, illetve amelyek a szeszes italoktól való kötelező megtartóztatást írták elő.¹³⁰ Az egyházi cenzor „a szeszitalokkali mérsékletes élésre” való buzdítást engedte meg kinyomtatni.¹³¹

Drobniaik közölte Andráscsiknak 1845. május 6-án a lőcsei mértékletességi egyesülethez sárosi nyelvjárásban írt levelét, ami bepillantást enged abba a küzdelembe, amit a bártfai plébános elvei megvalósításáért folytatott: „Tekintetes Mértékletességi Egyesület! Igen becses levelüket március 14-én vettem kézhez, másfél hónappal később. Olvasásakor őszinte örömet éreztem, nem azért mert az egyesület engem ünnepel, hanem azért, mert nekem a dicső egyesület részt ítél meg a *Šenk palenčený* gyors terjesztésében. Ezen cél érdekében a saját költségemen is, nem szűnök meg dolgozni az üldözés ellenére is, amit átéltem, főleg a Magyar Kir. Helytartótanáctól, amelynek nevében a *Šenk* eladását Kassán és más helyeken betiltották, és több mint 700 példányt elkoboztak. Azonban közben szemem előtt van több ezer ember, akik e könyvecske elolvasását követően megjavultak, és rájöttem, hogy nem is lehet másként, mint hogy Lipcsében egy második kiadást kell nyomtatni, ami kéziratban már elő van készítve a nyilvánosság számára. Mert magam örvendek azon, hogy ebben a második kiadásban, ami élesebb tónusban van megírva, legalább teljesen kinyitom a szlovákok szemét. Az új kiadás ki lesz bővítve több mint 400 versorral.”¹³²

Andráscsik pálinkaivás elleni küzdelmének akadályozására Bártfa városa feljelentette, hogy titokban pálinkafőzdet üzemeltet és részeges életmódot folytat. A plébános 1846. október 22-én kelt igazoló levelében elkeseredetten tiltakozott a vádak ellen. Mint írta, 1844-et megelőzően kizárólag gyógyszerként ivott pálinkát, 1844-et követően viszont teljesen felhagyott az égetett szeszes italok fogyasztásával. Azt is leszögezte, hogy plébániáján semmiféle pálinkafőzésre alkalmas felszerelés, illetve üst nem található.¹³³

¹²⁹ AACass KB Cancellaria dioecisana *Constitutiones, et Circulares Diaecesanae* 1845. márc. 19. 424–425; *Szokolszky B.*: A százéves kassai püspökség i. m. 72.

¹³⁰ Az alábbi mondatot például kihúzta a cenzor: „Eszerint az Isten ajándékait: gabonát, burgonyát és más természetvényeket szeszital gyártására fordítani annyi, mint azokat rossz végre használni; sőt azokkal az emberiség lealacsonyítása, örök romlása mellett is kereskedést üzni, nyereséget kívánni az Isten akaratja elleni dolog; következésképp midőn ajándékaival ily háladatlanul visszaélnék, nem csuda, hogy azokat nekünk szűkebben osztogatja, és azokra halmozza, kik azokat jobban megbecsülik.” *Szeszitalokkali mértéktelen élés ellen intézett Böjti népszerű szent Beszédek*, melyeket Zemplén megye Felvidéki lelkészek Híveiknek előadtak 1845-ik évben AACass KB Personalien Húnyor Mihály 1845:843. 14–15.

¹³¹ Uo. 41.

¹³² *Drobniaik, G.*: ThDr. Ján Andračík i. m. 27.

¹³³ Johannes Andráscsik – Ocskay Antalnak. Bártfa, 1846. október 22. AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1846: szám nélkül.

Az 1848-as forradalmakat kiváltó tényezők között a történeti szakirodalom Európa-szerte említi a 40-es évek rossz termését és a lakosság szociális helyzetének romlását, amely Európa több országában, illetve tartományában is érezte hatását.¹³⁴ 1845-ben és 1846-ban, Magyarországon a gyenge terméseredmények, a burgonyavész és az állatállomány pusztulás főként a Felföld lakosságát sújtotta. A fenyegető éhínség miatt több megye és város a Helytartótanácsához fordult. A központi kormányzék a válság kezelését elsősorban a helyhatóságok feladatának tekintette, és a „földes uradalmak igénybe vételére” helyezte a hangsúlyt, állami segély folyósítását csak legvégső esetben tartották elfogadhatónak, a katonatartással kapcsolatos könnyítéseket pedig nem támogatták. 1847-ben az uralkodó Vay Miklós bárót és Ambró Antalt nevezte ki királyi biztosnak, akiknek két részletben 350 000 pengő forintot bocsátottak rendelkezésére, ami nem volt elegendő a hivatalosan kb. félmillió rászoruló segélyezésére. A vármegyék takarékosagra intették az adott területen élőket, betiltották a szerencsejátékot, közmunkákat és adománygyűjtést szerveztek. Gátolták a gabona nagybani felvásárlását, az üzérkedést, néhány helyen felszólították a nemességet a gabonából és burgonyából történő szeszkészítés felfüggesztésére. A megyék házipénztárának terhére kölcsönt folyósítottak élelmiszerek és vetőmag vételére, és a nemesség szükségadót vetett ki magára. Sáros megyében ez utóbbi adó összege 15 000 pengő forint volt, amit a főispán, Andrásy György gróf még 5000 pengő forinttal toldott meg.¹³⁵

Az erőfeszítések ellenére az éhínség különösen súlyosan érintette Sáros megyét, ahol 1847 márciusától naponta 4-8 ember halt éhen. Az év végére már 514 volt a katolikus halottak száma. Andráscsik december 31-én így összegezte tapasztalatait: „Íme, borzasztó éhségnek, melynek falukon háromszor borzasztóbb[ak] a nyomai, következménye. Fenti 514 halott majdnem kivétel nélkül az éhségnek áldozatjává lett.

Éhségnek oka vala részint az elmúlt évi burgonya silány termése, részint pedig az uzsorás zsidó gabonabani egyedárossága, mely is a köznép butaságában és előljáróság vétkes közönbösség[én] és gondatlanságán épült. Mivel pedig a köznép az elmúlt két egymás után következő évben utolsó vagyonát élelmére elköltötte, azért ez ideén [!] földjének nagy részét marha és mag hiányában parlagban hagyni kénytelenítettett, a fő élelme pedig, a burgonya, ismét a mezőn elrohadt, ránk következő 1848-dik év hasonlóképpen éhséggel ölü leend.

Ismét jövőendő hasonló szerencsétlenség elhárítására a pálinkaégetés négy esztendőől óhajtott eltiltása és a közmagtárak megalapításának szüksége legszembetűnőbb.”¹³⁶

Andráscsik rendszeresen segítette a szegényeket. Humánus beállítottságára jellemző az a feljegyzés, amelyet Mészáros Eduárd tanácsos vetett papírra 1847. április 22-én: „Andráscsik János bártfai lelkész negyvenhat v[áltó]f[o-

¹³⁴ Dieter Hein: Die Revolution von 1848/49. München 1998. 24–26.

¹³⁵ Czoch Gábor: „A városok szíverei”. Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Pörszöny 2009. 165–172.

¹³⁶ ARFKU Bardejov. Zsebráczky G.: Historia Domus i. m. 27–28.

rinto]kat [és] 52 kr[ajcárt] [a] bártfai szegények közt elosztott légyen”.¹³⁷ Egy későbbi tanúvallomásból tudjuk, hogy a forradalom előtt Andráscsik rendszeresen látogatta a bártfai kaszinót, ahol a társadalmi reformok iránt elkötelezett értelmiség tagjai találkoztak.¹³⁸

7. Andráscsik 1848/49-ben

Az 1848. március 15-i, pesti forradalom a kassai egyházmegye székvárosában és Bártfán is lelkesedést váltott ki. Ocskay Antal püspök 1848. április 5-én — a kormányzati rendszer jelentős változásai közepette — körlevelében az uralkodó iránti hűségre, a csend és a rend megőrzésre intette híveit.¹³⁹ 1848. március 25-én, Bártfán egy Heinisch nevű kéményseprő „a városház tetőzetének gerinc élén szabadon menve” — az éljenző közönség nagy öröme — egy magyar nemzeti színű zászlót tűzött ki.¹⁴⁰ Két nappal később Bártfa városa üdvözlő feliratot küldött Batthyány Lajos gróf miniszterelnöknek, amelyben a város közönsége reményét fejezte ki, hogy Batthyányban a hon kormányza „azon férfiúra talált, ki hazánkat biztos s valódi boldoglét kikötőjébe vezérlendi”.¹⁴¹ A szlovák történészek szerint a szlovák nemesség 1848-ban inkább a magyar, semmint a szlovák érdekek irányában volt lojális. Ugyanakkor a legtöbb szlovák paraszti sorban élt, akik természetesen nem csak a magyar nemzeti hegemóniát utasították el, hanem a magyar arisztokrácia osztály-, és szociális szempontoktól vezérelt uralmát is.¹⁴²

Drobniaak kiemelte könyvében, hogy az 1848/49-es forradalom és szabadságharc külön fejezet Andráscsik életében. Az úrbéri szolgáltatások eltörlése, a törvény előtti egyenlőség és a közös teherviselés bevezetése, azaz a polgári átalakulás irányába mutató társadalmi reformok számos papnak, köztük Andráscsiknak is rokonszenvenessé tették a változásokat. Az 1848:XXIII. tc. szerint Bártfán is sor került a városi önkormányzat megújítására. 1848. május 22-én, az előkészítő testület ülésén a város 400 választópolgára 10 tagú választási bizottságot szavazott meg, amelynek Andráscsik is tagja lett. A választást május 25-én a városi kaszinóban tartották, a Szt. Egyed templomban celebrált ünnepi mise után. Az új polgármester Fábry István lett, a 46 tagú képviselőtestületbe Andráscsikot is beválasztották.¹⁴³

Drobniaak adatain túlmenően arra is van levéltári forrás, hogy Andráscsik részt vett a bártfai nemzetőrség szolgálatában. A reformkorban — Tóth Sándor monográfiája szerint — Sáros megyében még nem kedveztek a viszonyok a változásoknak. A szabadelvű eszmék támogatója volt Ujházy László, Bánó József,

¹³⁷ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik. Mészáros Eduárd feljegyzése. Bártfa, 1847. ápr. 22. 1847: szám nélkül.

¹³⁸ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1853:243.

¹³⁹ AACass KB Cancellaria dioecisana Constitutiones, et Circulares Diaecisanae 1848. április 5. 462–463.

¹⁴⁰ ARFKU Bardejov. Zsebráczky Géza: Historia Domus Bartfaensis 28.

¹⁴¹ Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. II. Okmánytár. Bp. 1937. 28.

¹⁴² Peter A. Toma – Dušan Kováč: Slovakia. From Samo tu Dzurinda. Stanford, California 2001. 33.

¹⁴³ Drobniaak, G.: ThDr. Ján Andraščík i m. 29–30.

Piller Gedeon, Haller Ferenc gróf, Bujanovits Rudolf, Berzeviczy Emil, Máriássy Ágoston, Szinnyey Félix és Berzeviczy Tivadar. A vármegye törvény-széke a polgári átalakulást követően kénytelen volt Rusbárszky János dobói születésű, helybeli katolikus adminisztrátor ellen intézkedni, aki a szószekről lázított az úrbéri törvényjavaslat ellen.¹⁴⁴ A lelkészt az egyházmegyei főhatóság elmozdította plébániájáról.¹⁴⁵

Sáros megye 1848. március 29-én rendelkezett az Eperjes, Bártfa és Kisszeben városokban kiállítandó nemzetőrségről. A vármegyék katonaságot kérő leveleire Batthyány Lajos gróf miniszterelnök mindig azt válaszolta, hogy a közrend fenntartása kizárólag „a polgári őrsereg ótalmára” van bízva. A tartós katonai szolgálattól való félelem miatt a szervezés csak lassan haladt. Sáros megye például az áprilisi törvények kihirdetése előtt nem tartotta célszerűnek az úrbéri telekkel rendelkező egykori jobbágyokat felszólítani, hogy álljanak be a nemzetőrök közé. A szlovák parasztság ellenkezését a nemzetőrséggel szemben a későbbiekben sem sikerült feloldani, mivel elterjedt a hír, hogy „lengyel mintára” felkelés készül a király ellen, és ebben a lakosság nem akart részt venni. A nehézségek ellenére 1848 nyarára a megyében 6391 főnyi nemzetőrség állt készen a közrend védelmére.¹⁴⁶

A nemzetőrségben hivatalosan nem rendszeresítettek tábori lelkészi állást, de a nemzetőrök, akik tisztjeikről századosig maguk dönthettek, gyakran tábori lelkészt is választottak. A hadlelkészeknek nem volt katonai rangja, de a tisztek között tartották őket számon. Semsey Ferdinándnak az Országos Nemzetőrseregi Haditanácshoz intézett, Bártfán, 1848. július 4-én kelt jelentéséből tudjuk, hogy a helybeli nemzetőrség tisztválasztására két fordulóban került sor, és a nemzetőrök „Andrastsik János”-t hadlelkészükké választották.¹⁴⁷ A bártfai nemzetőrség 1848. június 9-én, ünnepélyes keretek között tette le az esküt az új alkotmányra.¹⁴⁸ 1848-ban került sor a temetőben felépített kápolna, illetve a főtéren álló Szent Flórián szobor megáldására is.¹⁴⁹

1848. december közepén a császári hadsereg a főhadszíntéren is támadásba lendült. Észak felől Schlik cs. kir. tábornok hadteste tört be az országba. A kassai püspökség, amely 1848 nyarán és őszén még Batthyány, Eötvös és Szemere rendeleteit köröztette, Kassa elfoglalása után arra kényszerült, hogy 1849. január 18-án körlevélben forduljon papjaihoz, kérve a császári csapatok támogatását. A körlevél szerint fájdalommal tapasztalták, hogy a legutóbbi időkben egy lázadó párt izgatásával „nem iszonyodott” a hazát a legnagyobb

¹⁴⁴ *Tóth Sándor*: Sáros vármegye monográfiája. III. Bp. 1912. 24–26.

¹⁴⁵ AACass KB Acta Parochiae Doboensis [Dubovica] 1848:574. *Štefan Lenčis*: Katalóg Košickej arcidiecézy. (Dejiny Košického arcibiskupstva VII.) [A Kassai érsekség katalógusa. A Kassai érsekség története VII.] Prešov 2006. 154.

¹⁴⁶ *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973. 27., 60., 61., 68.

¹⁴⁷ MNL OL 1848/49-i minisztériumi levéltár Országos Nemzetőrseregi Haditanács (H 92) 8. d. 1848:2946.

¹⁴⁸ ARFKU Bardejov. *Zsebráczky G.*: Historia Domus i. m. 28.

¹⁴⁹ AACass KB Cancellaria dioecisana. Index Actorum Officii Dioecisani Cassoviensis pro Anno 1848 adonnatus . Nr. 1324; AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1848: 1263, 1459.

bajba sodorni. Ebben a helyzetben kötelességünk Istenhez fohászkodni a békéért, az osztrák házáért és a felséges uralkodóért, továbbá a császári csapatok győzelméért. A császári hadsereg most azért jött, hogy visszafoglalja az ország fővárosát. A misék collectájában¹⁵⁰ a papok könyörögjenek a királyért, a békéért és a megválasztandó püspökért – folytatta a kassai helynök. Vasárnap és ünnepnapokon a misék és a vesperás után öt miatyánkot, üdvözlégyet és hiszekégyet kellett elmondani a hívekkel együtt ezekre a szándékokra.¹⁵¹

A császári csapatok koncentrált támadása következtében 1848. december 6-án Bártfa is az osztrákok kezére került. A Szent Egyed templomban németül, szlovákul és magyarul felolvasták Schlik proklamációját. A császári helyőrség hónapokig a városban maradt és új elöljáróságot nevezett ki. Andráscsik december 20-án azt írta a városi tanácsnak, hogy naponta kétszer fűt 3 kályhában a plébániáján elszállásolt tiszteknek, és ezért tűzifát kért.¹⁵² A rendkívüli körülményekre való tekintettel néhány pap, köztük Andráscsik is, felmentést kért a negyven napos húsvéti böjt alól, amire az engedélyt 1849. március 4-én meg is kapta.¹⁵³

1849 tavaszán hurbanista felkelők is voltak a városban, akik húsvét vasárnap szállásolták el magukat Bártfán. 1849. április 12-én jelentette Gallé Antal esperes Kőnig János káptalani helynöknek, hogy folyó hó 9-ről 10-re virradóra a császári katonaság Bártfáról Galíciába hurcolta a Kossuth-pártiakat, köztük Ján Andráscsik bártfai plébánost is.¹⁵⁴ A honvédség tavaszi hadjáratban elért sikerei következtében a császári erőknél ki kellett üríteniük Bártfát. A magyar hadsereg május 11-én bevonult Bártfára, ahol Luzsénszky Pál magyar kormánybiztos — aki Eperjessel szemben Bártfáról azt írta: „nem mondhatni, hogy megvesztegetett szellemű volna” — feloszlatta a császárpárti városvezetést és az újonnan létrehozott tanácsba Andráscsikot is kinevezte.¹⁵⁵

A honvédség bártfai bevonulását mind Lázár Vilmos dandárparancsnok, mind Lázár karsegède, Matolai Etele megörökítette. Előbbi kétségeit fejezte ki a lakosság őszinte érzelmeivel kapcsolatban, utóbbit viszont meggyőzte a lelkes

¹⁵⁰ Ritmikus prózában fogalmazott, kötött szerkezetű imádság, „Krisztus, a mi Urunk által” ellátott záradékkal.

¹⁵¹ AACass KB Cancellaria dioecisana. Constitutiones, et Circulares Diaecisanae vim observantiae in Dioecesi habentes cum actis statum externum dioeceseos pro perpetua memoria concernentibus. 1849. január 18. Nr. 42. Cyril Hišem a kassai főegyházmegye kronológiájában 1849 kapcsán csak három dátumot közölt, amiből kettő köztörténeti vonatkozású (szlovák küldöttség Ferenc Józsefnél, illetve a világosi fegyverletétel és az abszolutista rendszer létrejötte). Többek között ezt a körlevelet sem említette. *Cyrl Hišem: Prehľadné dejiny Košickej arcidiecezy*. [A Kassai Érsekség vázlatos története]. Prešov 137.

¹⁵² *Drobniak G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 30.

¹⁵³ AACass KB Cancellaria dioecisana. Constitutiones, et Circulares Diaecisanae vim observantiae in Dioecesi habentes cum actis statum externum dioeceseos pro perpetua memoria concernentibus. 1849. márc. 4. Nr. 192.

¹⁵⁴ AACass KB Personalien Ján Andráscsik1849:355; Imrich Sedlák szerint 1849. május 5 – november 7-ig volt fogságban. *Sedlák, I.*: Ján Andraščík i. m. 31; Drobniak is májusra teszi Andráscsik elhurcolását, de ez Gallé Antalnak e jegyzetben idézett jelentése miatt tévedés. *Drobniak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 31. Hišem is májusra datálta internálásának kezdetét. *Hišem, C.*: Košické presbytérium i. m. 17.

¹⁵⁵ *Steier L.*: Okmánytár i. m. 498.

fogadtatás. „A városba vonulásom alkalmával” — írta Lázár emlékiratában — „jégesőként hányták ránk a csinált és természetes koszorúkat, amelyeket nyomomban jövő lovasságunk elgázolt, mindenütt lobogott a nemzeti zászló, és bizonyosnak tartám, hogy éppen azon házakban, amelyek ablakain leng most a legnagyobb háromszínű lobogó, a császári csapatok megjelenésénél legelőbb dugják ki a császári zászlót. Az ily kényszerült színlobogtatás igen ízetlen dolog... Estve, midőn a város — természetesen a mi tiszteletünkre — éppen kivilágított, előőrseink felriasztottak. Szálláson a plébánusnál voltam, azaz hogy az ő lakásán, mert a plébánust elvitték Gácsországba. Itt közel egy hetet időztünk.”¹⁵⁶

Matolai Etele visszaemlékezései szerint is virágesővel fogadták a honvédeket: „Midőn még jó darabra voltunk a városhoz, egy küldöttség fogadott minket; ez azonban még nem is sejtette velünk azon nagyszerű örömet és szíves ünnepélyességet, amellyel a városban minket fogadtak. Az ablakokból kendők, zászlók lobogtak, örömtől ragyogó arcok üdvözöltek, a virág és koszorú záporként hullott ránk, hogy a kövezetet majd ellepte, az éljenzés harsogott. Egy egyszerűen öltözött leányka, szóttalanul és szerényen odalép parancsnokomhoz és karjára tűz egy kis nemzeti színű szalagra illesztett, mintegy hüvelyknyi átmérőjű koszorúcskát és ismét eltűnik... Mint legkényelmesebb épületbe, a r. k. plébániára szállásoltak el parancsnokommal; ahol azonban a házi urat nem találtuk, mert a plebánost (Andráscsikot) hazafias viselete vagy nyilatkozatai miatt rövid idővel azelőtt Krakkóra fogságba hurcolták el. Csak egy szőke kispap fogadott.”¹⁵⁷

Dušan Škvarna 2001. november közepén, Pozsonyban tartott előadásában a Sáros megyei városokat részben a szlovák felkelés lelkes támogatói, részben a felkeléssel szemben közömbös városok csoportjához sorolta. Igaz, Bártfa említését elkerülte, ahol a polgárság egy része rokonszenvezett a magyar szabadságharcossal. Ez különösen kitűnik, ha Eperjessel hasonlítjuk össze, amelyet Škvarna is a szlovák felkelők lelkes támogatói közé sorolt.¹⁵⁸ Júniusban a megszálló cári hadsereggel a kolera is megérkezett Bártfára. Az első megbetegedést 1849. június 4-én tapasztalták, de az év végére már 414 katolikus hívő esett a járvány áldozatául.¹⁵⁹

A Közlöny, a magyar kormány hivatalos lapja kassai levelezője szerint: „A bártfai lelkes plebánust, Andráscsikot elfogták és Galíciába küldték, mert a nála volt polyákokat arra akarta venni, hogy álljanak a szabadságért harcoló

¹⁵⁶ *Matolai Etele*: Visszaemlékezéseim honvéd életemre. Függetlenül Lázár Vilmos aradi várfogságban írt emlékirata. Sátoraljújhely 1883. 198–199.

¹⁵⁷ *Matolai E.*: Visszaemlékezéseim i. m. 83.

¹⁵⁸ *Dušan Škvarna*: Slovenské dobrovoľnícke výpravy a mestská spoločnosť na Slovensku. [A szlovák önkéntes hadmozdulatok és a szlovák városi társadalom]. In: Armáda, mesto spoločnosť ad 15. storočia do roku 1918. (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti.) Zborník príspevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie v Bratislave 14. – 15. novembra 2001. Főszerk. Vojtech Dangl – Varga J. János. Bratislava 2002. [Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig. (Katonai, politikai, gazdasági aspektusok és összefüggések.) A bratislavai nemzetközi tudományos konferencia anyagai 2001. november 14–15.] 222–234.

¹⁵⁹ ARFKU Bardejov. *Zsebrázky G.*: Historia Domus i. m. 28.

magyarokhoz, mert a schwarzgelb zászló alatt örökké csak a zsarnokság zsoldosai maradnak.”¹⁶⁰ Ján Hlaváč eperjesi ügyvéd is feljelentette Andráscsikot Anton Geringer kormányzónál Szepesházy Edvárd kisszebeni és Dienes Sándor eperjesi plébánossal együtt, mivel a magyar fegyverek győzelméért imádkozott.¹⁶¹ Drobniaik szerint Andráscsikot Teschen vidékéről származó, lengyelül beszélő hurbanisták jelentették fel. A tarnowi hadbírótság, illetve városparancsnokság kérésére mintegy tucat tanút hallgattak ki Bártfán a vádlott ügyében. A megkérdezettek azonban főként Andráscsik erkölcsös életviteléről, az osztrák kiáltványok kihirdetéséről és arról tettek tanúbizonyságot, hogy a plébános nem beszélt a császár ellen. Akadt, aki szóvá tette, hogy a pap a szegények iránti kíméletből gyakran elengedte a stóladíjat és sokan szóvá tették gyenge egészségi állapotát is. Szlovák felkelők kétszer voltak elszállásolva Bártfán: 1849. március 13-tól 15-ig és április 8-ról 9-re virradóan. Az utóbbi esetben Andráscsik szóváltásba keveredett az elszállásolt katonákkal.¹⁶²

A szlovák felkelők fegyelme meglehetősen ingatag volt. Vezetőjük, Antonín Bloudek április 13-án kelt jelentése szerint már nem lehetett tovább együtt tartani őket. Nagy részük családapákból állt, akiknek házuk és telkük volt, így öt hónap leteltével haza kellett térniük.¹⁶³ Az egyik vallomás szerint, amikor a hurbanisták húsvét környékén megérkeztek és kb. 70 katonát helyeztek el a plébánián, Andráscsik nem volt lelkes, de kaláccsal, majd borral kínálta őket. Az altisztekkel éjfélig együtt volt, aztán parancsot adott a szolgálóknak, hogy külön fekhelyet készítsenek az altiszteknek. Amikor a vendégek a szolgálókkal szemben erőszakosan kezdtek viselkedni, a plébános meg akarta védeni őket. Akkor hangzott el a hurbanisták fenyegetése: „čekaj pssa krew, pomness ti nas!” [„Várjál kutyavér, majd kinyírunk!”] Drobniaik végső következtetése szerint Andráscsik internálására inkább a pap erkölcsi meggyőződése, elvei miatt került sor, mint a magyar forradalom iránti rokonszenve miatt.¹⁶⁴

Andráscsik egy leánytestvére nevében írt, német nyelvű levelében kért további segítséget annak lányától, Bruszkay Erzsébettől 1849 szeptemberében. Az említett levélben Andráscsik azt írta, meglepi, hogy a városi vizsgálat nem tesz említést azokról a kilengésekről, amelyeket az altisztek megengedtek maguknak, és ezért e vallomások inkább ellene, mint mellette szólnak. Követelte, hogy egészsítsék ki a tanúvallomásokat a tiszték viselete kapcsán és hangsúlyozzák, hogy az altisztek hétfőn hajnali 4-kor, amikor ő még aludt, távoztak plébániájáról egy orvos kivételével, aki nála reggelizett. Követelte továbbá, hogy egy Lander nevű zsidó segítségével küldjenek neki pénzt. A bártfai esperes-kerület papsága is megmozdult: kérelmezték Andráscsik szabadon bocsátását és jel-

¹⁶⁰ *Daniel Rapant*: Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel tretí. [A szlovák felkelés 1848–49-ben. Történelem és dokumentumok. Harmadik rész.] Bratislava 1958. 358.

¹⁶¹ *Steier Lajos*: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. I. A kérdés története. Bp. 1937. 624–625.

¹⁶² *Drobniaik, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 31–33.

¹⁶³ *Steier L.*: Okmánytár i. m. 556.

¹⁶⁴ *Drobniaik, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 34. Drobniaik ugyanakkor ellentmondásba keveredett önmagával, mivel a 37. oldalon ezt írja: több, mint valószínű, „že Andraščík sympatizoval s maďarskou revolúciou” [hogy Andráscsik rokonszenvezett a magyar forradalommal]. Uo. 37.

lemző, hogy folyamodványukat még görög katolikus papok is támogatták.¹⁶⁵ A plébános erőfeszítései eredménnyel jártak: a tarnowi hadbíróóság 1849. október 2-án elégséges bizonyítékok hiányában felmentette a törvénytelen toborzás bűncselekménye alól, és a végzést október 5-én a galíciai cs. kir. főhadparancsnokság, majd 11-én a tarnowi cs. kir. hadosztályparancsnokság is megerősítette.¹⁶⁶

8. Az utolsó évek

Gallé Antal bártfai alesperes és lófalui plébános 1849. október 21-én jelentette a püspökségnek, hogy Ján Andráscsik bártfai plébános, akit a tarnowi hadbíróóság elbocsátását igazoló irattal látott el, október 19-én hazaérkezett Bártfára. Mivel Ján Sepitko káplán, akit 1849. május 5-én helyeztek át Nagysárorsról Bártfára segédlelkésznek,¹⁶⁷ a világi hatóságok támogatásával plébános akart lenni, az alesperes attól tartott, hogy a plébános és a káplán között elmérgesedik a viszony. Ezért Sepitko áthelyezését javasolta egy másik plébániára és a helyére Tomanóczy Antal kinevezését.¹⁶⁸ A helynökség válaszul 1849. november 2-án Bártfáról Koksómindszentre helyezte át Sepitko-t, helyére pedig Kapy Tamást rendelte. Sepitko azonban ebbe nem nyugodott bele és még 1850 márciusában is Bártfán tartózkodott.¹⁶⁹

Sepitko könnyeivel küszködve fogadta hazatérő plébánosát, de előzőleg mindenkinek plébánosnak ajánlkozott, és az anyakönyvekben már hetek óta jogtalanul ideiglenes plébános-helyettesként jegyezte be magát.¹⁷⁰ Pénzügyi vitájuk is volt, Andráscsik ugyanis túlzott költekezéssel vádolta káplánját.¹⁷¹ Először Bártfa város tanácsa emelte fel szavát Sepitko maradása mellett. 1849. november 6-i ülésükön megfogalmazott levelükben emlékeztették König János káptalani helynököt, hogy Andráscsikot bebörtönözték (elhallgatva, hogy már visszatért) és kijelentették, nem szeretnék, hogy városuk lelkipásztor nélkül maradjon. Ezután rátértek a lényegre: „Felkérjük tehát főtisztelendő Püspök helyettes urat aziránt, tetszenék azon rendeletét, mellyel segédlelkészünk Mindszentre áttétetett, visszavenni, s őt, ki lelkipásztori kötelességeit eddig pontosan tellyesíté; a lázadó magyar párt felhívásait, rendeleteit nem hirdeté, az úgynevezett 'szabadsági' lázító imádságot a néppel el nem mondá,¹⁷² hanem mindenkoron a népet fejedelme iránti hűségre buzdítá s serkenti, kihez népünk tellyes bizodalommal viseltetik, mindaddig segédlelkészi minőségében

Sedlák, P.: Hnutie spolkov striezlivosti i. m.107.

¹⁶⁵ *Drobnik, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 35–36, 59.

¹⁶⁶ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:857.

¹⁶⁷ AACass KB Personalien Joannes Sepitko 1849:356.

¹⁶⁸ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:857.

¹⁶⁹ AACass KB Personalien Joannes Sepitko 1849:858.

¹⁷⁰ Andráscsik később ezeket a bejegyzéseket kijavította „segédlelkész”-re.

¹⁷¹ Andráscsik, Joannes – König János káptalani helynöknek. Bártfa, 1850. márc. 13. AACass KB Personalien Ján Sepitko 1849: szám nélkül.

¹⁷² Célzás Horváth Mihály forradalmi imádságára.

meghagyni, míglen városunk általunk választandó rendes lelkésszel el nem fog láttatni.”¹⁷³

A bártfai tanács tehát — az egyházi törvények figyelmen kívül hagyásával — természetesen tartotta, hogy Andráscsik nem tarthatja meg plébániáját és már november 6-án kötelezte Sepitko-t, hogy a helynök válaszának megérkezéséig ne hagyja el a várost. Csakhogy a hadbírótság Andráscsikot nem ítélte el, ráadásul egy plébános csak törvényes egyházi eljárás során fosztható meg plébániájától. Mindehhez járult az is, hogy egy káplánnak nagyon ritkán adtak igazat plébánosával szemben. König így sajnálkozását fejezte ki válaszában, hogy nem teljesítheti a város kérését, egyúttal megnyugtatta a tanácsot, hogy Kapyt rendelte oda káplánnak.¹⁷⁴

1849. november 10-én, a bártfai tanács ülésén megjelent Andráscsik és bemutatatta tarnowi elbocsátó levelét. Kijelentette, hogy a püspök-helyettes őt ártatlannak tartja és visszahelyezte plébániájára. A tanács azonban 1849. november 10-én Szirmay Sándor gróf cs. kir. kerületi főispánhoz intézett levelében megkérdőjelezte a plébános ártatlanságát. Kérték a főispánt, tudassa velük határozatát, kötelesek-e elfogadni Andráscsikot rendes lelkészüknek. Kérték, hogy még akkor is mentse meg őket Andráscsiktól, ha ártatlan és eddigi helyettes lelkészüket, Sepitko-t hagyják meg korábbi minőségében, aki teljes bizalmat élvez. Szirmay e levél hatására november 27-én bekérte a vonatkozó iratokat a püspökségről kassai hivatalába.¹⁷⁵

Közben az ügy hullámai Anton Geringer magyarországi kormányzóig is elértek. Geringer november 22-én levélben utasította Szirmayt, folytasson vizsgálatot az ügyben. Mint írja, tudomására jutott, hogy Andráscsikot, aki „a magyar felkelés buzgó barátja és résztvevője” [„ein eifriger Freund und Theilnehmer der Magyarischen Rebellion”], letartóztatták, de bizonyítékok hiányában szabadon bocsátották. Andráscsik közismert bártfai zavarkeltókkal és valószínűleg a kassai püspök-helyettes intrikáival elérte Sepitko plébános-helyettes [!] áthelyezését. Geringer felvilágosítást követelt Sepitko áthelyezése ügyében. Mivel Andráscsiknak nemcsak politikai magaviselete, hanem erkölcsi viselete is kérdéses, míg Sepitko mind politikai, mind erkölcsi szempontból ajánlható plébánosnak, kéri a főispánt, járjon utána az emberek véleményének és erről őt tudósítsa.¹⁷⁶

Szirmay Geringer levelének vétele után azonnal sürgette Andráscsik elmozdítását Bártfáról, mire König János káptalani helynök válaszában ismertette a jogi lehetőségeket. Mint írta, beiktatott plébánost csak bebizonyított vétségek és rendesen lefolyt per által lehet megfosztani plébániájától, „azért a császári-királyi katonaság csábításával vádolt bártfai plébános, Andráscsik János, a bártfai nemes tanácsnak Méltóságodhoz intézett, s velünk közölt felter-

¹⁷³ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:912; az eseményeket a bártfai tanácsülés jegyzőkönyve alapján ismerteti Drobniak is, de ő a városi előterjesztésnek megfelelően Andrej Sepiko-ról beszél, másrészt azt írja, hogy nincs nyoma annak, hogy Geringer negatívan állt volna Andráscsik visszatéréséhez. *Drobniak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 36–38.

¹⁷⁴ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:912., hátirat.

¹⁷⁵ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:979.

¹⁷⁶ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:1017.

jesztése folytán jelenlegi plébániai állomásáról, melyben törvényes beiktatása által is meg van erősítve, jogosan el nem mozdíthatatik”. Hogy nevezett plébánost megóvják a kellemetlenségektől, megkérték, cserélje el plébániáját egy másik javadalomra. König csodálkozását fejezte ki, hogy Bártfa kétségbe vonta az egyházmegyei kormány joghatóságát, amely szerint be nem iktatott egyháziakat elhelyezhet. Rámutatott arra is, hogy Bártfa városa alaptalanul vádolja az egyházmegyét, hiszen nem maradtak lelkipásztor nélkül (Kapy Tamást rendelték bártfai káplánnak).¹⁷⁷

1849. december 1-jén Geringer levelére hivatkozva Szirmay ismét írt Königinnek. Az önkéntes csere nem nyerte meg a kerületi főispán tetszését. Ennek megfelelően rámutatott, hogy most már a legmagasabb szinten is tudomást szereztek Andráscsik politikai és erkölcsi viselkedéséről és a legkisebb gondatlanságra is úgy tekinthetnek, mintha az érintett megvetné a legfelsőbb akaratot. A nyilvánvaló fenyegetés azonban nem hatott, Andráscsik pedig nem akarta elcserélni javadalmát.¹⁷⁸ 1850. február 14-én Szirmay már könyörgő hangú levélben fordult a püspökséghez. Kérte, helyezték át Andráscsikot egy másik plébániára. A kormánynak nem lehet mellékes, hogy olyan egyénekre bízzák a lelkipásztorkodást, akik bírják híveik bizalmát. Mellékelte Geringer hozzá intézett levelét, amely szerint azokat a lelkészeket, akikben nem bíznak híveik, el kell mozdítani állomáshelyükről. König március 4-én kelt válaszában ismét kitért a kérés elől. Azzal érvelt, hogy Bártfa nem követelte a plébános elmozdítását,¹⁷⁹ csak azt, hogy Sepitko maradjon ott. Mivel utóbbit áthelyezte, rögtön kinevezte a helyére Kapy Tamást. A főispán leveléből úgy tűnt, Andráscsik elvesztette hívei bizalmát, így a helynök utasította a konzisztóriumot, hogy vizsgálja ki az ügyet.¹⁸⁰

A vizsgálat eredményeire támaszkodva König 1850. március 16-án kelt levelében ellentámadást indított. Jarabin Márton címzetes kanonokot, egyúttal szentszéki ülnököt küldte ki Bártfa városába annak megvizsgálására, vajon Andráscsik tényleg elvesztette-e hívei bizalmát. Mellékelte a jelentést, ami Szirmay számára lesújtó eredményekkel járt. Ennek „tartalmából Méltóságod általánosan méltóztatik — írta a püspök-helyettes —, hogy a vádolt plébános elleni állítólagos bizalmatlanság nem a bártfai hívek plébánosuk iránti érzelmeinek kifejezése volt. S azért, minthogy a kérdéses bártfai plébános sem politikai állítólagos vétségei miatt, mert a cs. kir. galíciai haditörvényszék által elbocsátott, sem pedig netaláni fegyelmi kihágásai miatt, mert híveinek bizalmát bírván ellene valamint ezelőtt, úgy most sincs az egyházmegyei hatóságnak vád beadva plébániájától most már elmozdítani nem lehet. Méltóságodat tisztelettel kérem, méltóztatnék hathatós tekintélyével odamunkálni, hogy a többször említett plébános üldözői zaklatásától mentté tétessék.”¹⁸¹ A kassai császári adminisztráció megtörten válaszolta 1850. május 26-án, hogy a helynöknek a jö-

¹⁷⁷ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:979.

¹⁷⁸ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1849:1017.

¹⁷⁹ Ez nem felelt meg a valóságnak.

¹⁸⁰ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1850:377.

¹⁸¹ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1850:426.

vőben gondoskodnia kell arról, fordítsanak kellő felügyeletet Andráscsik tevékenységére.¹⁸²

A kudarcokból Andráscsik bártfai ellenfelei azt a következtetést vonták le, hogy az egyházi hatóság közreműködése nélkül nem lehet elmozdítani a plébánost. 1852. június 17-én a bártfai rendőrbiztosi hivatal jelentést készített Andráscsik tevékenységéről. Eszerint Bártfán különösen elhanyagolják a vallás ügyeit. „Andráscsik plébános egy igazi világfi és gazdasági ember (Oekonom) aki lelkipásztori kötelességeinek teljesítésével és a vallás felemelésével a legkevésbé sem törődik.” Úgy végzi a szertarásokat, mint egy mesterember. Egyetlen cselekedete sincs összhangban egyházi méltóságával. Élesen kritizálta a jelentés az úrnapi körmenet megszervezését is. A kultusz terén tapasztalható gondatlansága és közömbössége miatt a vallásos emberek körében ideges és haragvó hangulat uralkodik. Gyakran előfordul, hogy a szentmise kezdetének időpontjában nincs jelen, és a híveknek hosszú, hiábavaló várakozás után el kell hagyniuk a templomot. A templom tele van verebekkel, amelyek fülsértő csipogásukkal lehetetlenné teszik az ájtatosságot, és amelyek az ujjnyi vastagságú porral befedett oltárokat összepiszkítják. Az utóbbi időben már kutyákat is bevisznek a templomba. A bártfai jelentés írója felkérte a kassai rendőrigazgatót, Ignaz von Kankoffert, forduljon a püspökhöz, hogy beosztottait, különösen Andráscsikot szorítsa kötelességei lelkiismeretes teljesítésére. A jelentést a kassai kerület főispánja 1852. június 22-én haladék nélkül átküldte a püspökségnek.¹⁸³

König János káptalani helynök válaszában tudatta, hogy Gallé Antal alesperest bízta meg az ügy kivizsgálásával. Ugyanakkor megjegyezte, hogy a bártfai plébánosnak csak egy káplánja van, és noha Andráscsik segítséget kért az ottani szerzetesektől a szentmiséken való közreműködésre, azok elutasították, végül utalt arra is, hogy a fiókegyházak ellátása miatt a jövőben sem lehetséges a bártfai plébániatemplomban minden szentmisét pontosan elkezdeni. Július 22-én Havrillay János sárpataki, Majláth Mihály richwaldi adminisztrátorok és Szkurkay Ágoston bártfai segédlelkész határozottan visszautasították az Andráscsikot ért vádakot. Szerintük a bártfai plébános mindig a leggondosabban végzi szent szolgálatát, kegyesen jár el hivatalában, jó példával jár elől hívei előtt, akik szeretik és becsülik.¹⁸⁴

Andráscsik megpróbáltatásainak azonban ezzel még nem volt vége. Albrecht főherceg, Magyarország polgári és katonai kormányzója 1852. november 26-án Fábry Ignác kassai püspökhöz intézett levelében arról írt, hogy Andráscsik szokásossá vált iszákossága és botrányai miatt a rábízott egyházközségre morális szempontból hátrányos befolyást gyakorol. Éppen most kapta a jelentést, hogy egy ünnepi misére hiába gyűltek össze hívei, a plébános nem jelent meg. A főherceg ösztönözve érezte magát, hogy közelebbi tudósítást szerezzen nevezett pap morális viseletéről. Általánossá váló iszákossága miatt a katolikusok megvetik, az evangélikusok pedig kigúnyolják. A szentmisék alkal-

¹⁸² AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1850:836.

¹⁸³ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1852:1098.

¹⁸⁴ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1852:2036.

mával is gyakran ittasnak tűnik és több ízben nem jelent meg a szentmise időpontjában. Ezeket további intézkedés végett hozta a püspök tudomására. Albrecht főherceg levelének hatására Fábry 1852. december 11-én újabb vizsgálatot rendelt el Andráscsik ellen.¹⁸⁵

A kassai püspök 1853. január 31-én válaszolt a kormányzó megkeresésére. Az Andráscsikkal kapcsolatban közölt vádakat részben megalapozatlanoknak nyilvánította, részben olyanoknak, amelyekért a vádlottat nem kellett felelőségre vonni. Krasznay András főesperest, sóvári plébánost és Kirchner Eduárd kendei plébánost küldte ki, akik a polgármester mellett 34 hiteles tanút hallgattak ki, olyanokat, akik a plébános közelében élnek. E tanúvallomásokból arra derült fény, hogy Andráscsik pontosan teljesíti lelkipásztori kötelességeit, hirdeti Isten igéjét, megtartja a szentmiséket, amelyeken semmiféle zavar vagy rendetlenség sem adódott. Életmódja kifogástalan, és nemcsak a katolikus hívek általános figyelmét és szeretetét érdemelte ki, hanem a protestánsokét is.¹⁸⁶

A 15 tanú közül egy városi tanácsos és egyúttal egyházi kurátor említette, hogy négy vagy 5 évvel ezelőtt néhányszor látta Andráscsikot a kaszinóban, ahol nem viselkedett józanul és ezzel megütközést keltett. Ezzel szemben a többi tanú azt állította, hogy a plébános nem szokott részeg lenni. Csak egyszer, egy protestáns lelkész temetésén, tehát nem hivatali működése során találták kissé ittasnak. Régen egyszer előfordult, hogy egy csendes mise során negyed órát vártak rá hívei, és mivel nem jött meg, eloszlottak. A tanúk szerint ez nem róható terhére, hiszen még két fiókegyházat is el kell látnia, és könnyen lehet, hogy az egyikben misét kellett mondania. A tanúk azt vallották, hogy a plébános ellen jelenleg semmiféle vádat sem lehet megfogalmazni. Mivel az az egy tanú sem adott magyarázatot, mivel botránkoztatta meg az embereket Andráscsik a protestáns lelkész temetésén, és egyebekben ő sem vádolta másval, ezért a vádakat rosszindulatú emberek szüleményének tartja. Biztosította a kormányzót, hogy a továbbiakban is szigorúan fogja felügyelni Andráscsik tevékenységét, és ha valami hiányosság kiderül, azonnal elmozdítja plébániájáról. Ezzel Andráscsik halála előtt utolsó nagy csatáját is megnyerte Bártfával szemben, ahol ma, egykori plébániája falán emléktábla hirdeti a nevét.¹⁸⁷

Érthető, hogy az abszolutizmus fojtogató politikai légkörében Andráscsik utolsó éveit viszonylagos visszavonultságban töltötte. Rokonain túlmenően főként Jonáš Záborskýval, valamint két görög katolikus pappal Alexander Duchnovyč-csal és Pavlovič-csal tartott kapcsolatot. Záborský katolikus anyától és evangélikus apától származott. 1843-ban szentelték pappá és Kassára küldték német káplánnak, később görög nyelvet is tanított a kassai főiskolán. 1848/49-ben a szlovák nemzeti mozgalom aktív tagja volt, egyúttal gazdag publicisztikai tevékenységet fejtett ki. 1849 márciusában Stúrral is találkozott Kassán, eszmecseréjük azonban nem hozott látványos eredményeket. 1850.

¹⁸⁵ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1852:2098.

¹⁸⁶ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik 1853:243.

¹⁸⁷ AACass KB Personalien Joannes Andráscsik1853:243.

szeptember 7-én Bécsbe távozott, hogy részt vegyen az ószlovák nyelvű kormánypárti lap szerkesztésében.¹⁸⁸

Andrej Radlinský 1850 nyarán több száz községet keresett fel Gömör, Szepes, Sáros és Zemplén megyében. Bártfán Andráscsikot is meglátogatta, mivel támogatást keresett, hogy az ószlovák legyen az irodalmi nyelv. Radlinský a jegyzőktől, bíróktól és plébánosoktól ilyen értelmű írásbeli nyilatkozatokat kért, és a kezdeményezést Andráscsik is támogatásáról biztosította. Ez a tény magyarázza a Záborskýhoz fűződő kapcsolatát is.¹⁸⁹

Andráscsik 1850-ben belépett Alexander Duchnovyč eperjesi irodalmi társaságába (*Lityerturnoje zavegyenije prjasevszkoje* [Eperjesi Irodalmi Egylet]). Duchnovyč, aki maga is görög katolikus papi családból származott, 1847-ben eperjesi kanonikként kapcsolódott be a politikai életbe. Egy évvel később belépett Adolf Dobrzanszky eperjesi csoportjába és részt vett az első ruszin politikai program megfogalmazásában. 1849 áprilisában a magyar hatóságok rövid időre fogságba vetették. Dobrzanszky memorandumának hatására a szabadságharc leverését követően létrehoztak egy ungvári ruszin kerületet, és az eperjesi gimnáziumban elkezdték tanítani nyelvüket. A magyarországi ruszin értelmiség tevékenysége látványosan fellendült, irodalmi társaságok alakultak, könyveket, folyóiratokat adtak ki, s ebbe a folyamatba kapcsolódott be Andráscsik is.¹⁹⁰

Ján Andráscsik 1853. október 24-én írta püspökének egyik utolsó jelentését. Ez a levél megerősíti, hogy a bártfai plébánia az egész egyházmegye egyik legjobban megbecsült javadalma volt, ahol mind a káplán, mind a plébános tisztességes ellátásban részesült. A plébános biztos jövedelme évi 594 forint volt, amihez még kisebb tételek járulhattak, például a stólajövedelmek.¹⁹¹ Andráscsikot utolsó éveiben gyomorbántalmi voltak és járása is elnehezült. 1853. december 24-én halt meg. Három nappal később barátja és tisztelője, Gal lé Antal alesperes temette a bártfai Szt. Mihály temetőben.¹⁹² Andráscsik végrendeletében jelentős összeget hagyott a bártfai plébániára, testvérére, Kristóffy Annára, aki annak idején hat hónapos fogságából megmentette, Rhody Annára, illetve Kristóffy Anna lányára, Bruszkay Erzsébetre. Halálakor összeírták vagyonát, ami 5966 forint 31 krajcárt tett ki. Ezen összeg jelentékeny hányadát adóslevelek formájában hagyta örökösire.¹⁹³

9. Utószó

Kutatásaink további adatokkal egészítették ki Ján Andráscsik életrajzát. Andráscsik élete is jó példa, milyen nehezen fogalmazható meg mai fogalmaink alapján a 19. század első felének magyar–szlovák viszonya. Andráscsik meggyő-

¹⁸⁸ *Hišem, C.*: Košické presbytérium i. m. 276–278.

¹⁸⁹ *Sedlák, I.*: Ján Andraščík i. m. 31–32; *Drobniak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 38–39; *Mrva, I.*: Slovensko a Slováci i. m. 89–90.

¹⁹⁰ Lexikón katolíckych kňazských i. m. 274; *Kováč, D.*: Szlovákia története i. m. 137.

¹⁹¹ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1853:1972.

¹⁹² *Drobniak, G.*: ThDr. Ján Andraščík i. m. 39.

¹⁹³ AACass KB Parochialia Acta Parochiae Bartfensis 1854:33.

ződéses szlovák volt, de a magyar nyelvet a haza, a Regnum Hungariae nyelvének tartotta. Mind az alkoholizmus elleni fellépésében, mind a polgárosodásért folytatott küzdelmében szövetségesre talált a magyar liberálisokban. Színműve, a *Šenk palenčeni*, a szlovák nemzeti mozgalom és az alkoholizmus elleni küzdelem jelentős irodalmi alkotása. Forrásaink egyértelműen bizonyítják, hogy Andráscsik 1848/49-ben a forradalom és szabadságharc mellé állt. Noha életének utolsó éveiben nagyon nehéz helyzetbe került, nem tett engedményeket a császári hatóságoknak, egyházi előjárói pedig megvédték a politikai támadásokkal szemben. Ekkoriban egyre inkább a ruszin értelmiségiek felé fordult.

A 19. századi szlovák nemzeti mozgalom vezetői elismerően szóltak tevékenységéről, a mai szlovák történelemkönyvekből és történeti összefoglalásokból katolikus slovak és hungarus beállítottsága miatt neve mégis kimarad. Sárosi nyelvjárásban írt, támogatta az ószlovák nyelv irodalmi nyelvvé emelését, jó viszonyt ápolt magyar és ruszin értelmiségiekkel és az 1848-as forradalom híve volt. Ennek ellenére számos szlovák szerző méltatta szerepét a nemzeti mozgalomban. Munkássága Magyarországon feledésbe merült, pedig a magyar–szlovák összefüggésrendszer és a szlovák nemzeti mozgalom sajátosságainak elemzése kapcsán személyisége lényeges adalékokkal gazdagítja történeti ismereteinket.

ON THE HISTORY OF SOCIETIES OF MODERATION
IN THE UPPER PARTS OF HUNGARY

The Life of Slovak Catholic Priest Ján Andráscsik

*By Zakar Péter
(Summary)*

The life of Ján Andráscsik is a perfect illustration of the difficulties one encounters when trying to grasp Hungaro-Slovak relations in the first half of the nineteenth century by projecting a modern notional framework on it. By invoking his biography, the author had the double aim of making this life story, almost completely unknown in the Hungarian-speaking areas, more widely accessible, and, completed by other new sources, offering an insight into the unresearched relations between the Hungarian and Slovak intellectuals in his times, and into the activities of Andráscsik himself.

Although Andráscsik was a convinced Slovak, he regarded Hungarian as the language of the fatherland, of the Regnum Hungariae. In both his stance against excessive brandy consumption, and in his struggle for civic rights, he found willing allies among the Hungarian liberals. His play entitled *Šenk palenčeni* [*Brandy bar*] is an outstanding piece of both the Slovak national movement and of the struggle against alcoholism. The surviving sources prove beyond doubt that in 1848/49 Andráscsik supported the Hungarian revolution and fight for independence. Although in the last years of his life he faced serious difficulties, he refused to yield to the imperial authorities, and his superiors in the church offered him protection against political attacks. His life thus provides several lessons to be considered from the wider perspective of Hungaro-Slovak relations in general.